

Interakcija uma i tijela u svrhu samoozdravljenja

Gašparić, Ana Mari

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:985530>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-26**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za filozofiju

Diplomski sveučilišni studij filozofije; smjer: nastavnički

Ana Mari Gašparić

Interakcija uma i tijela u svrhu samoozdravljenja

Diplomski rad

Zadar, 2020.

Sveučilište u Zadru

Odjel za filozofiju

Diplomski sveučilišni studij filozofije; smjer: nastavnički

Interakcija uma i tijela u svrhu samoozdravljenja

Diplomski rad

Student/ica:

Ana Mari Gašparić

Mentor/ica:

prof. dr. sc. Jure Zovko

Zadar, 2020.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Ana Mari Gašparić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Interakcija uma i tijela u svrhu samoozdravljenja** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 28. veljače 2020.

Sadržaj

Uvod	2
1. Nomologija i različiti pogledi na odnos uma i tijela	3
<i>a. Teorije odnosa uma i tijela</i>	<i>4</i>
<i>b. Dualizam</i>	<i>6</i>
<i>c. Fizikalizam</i>	<i>10</i>
2. Suvremena filozofija uma – folk psihologija	11
3. Um	14
<i>a. Mentalna stanja, intencionalnost i propozicijski stavovi</i>	<i>14</i>
<i>b. Misli i njihov sadržaj.....</i>	<i>15</i>
<i>c. Um i protežnost.....</i>	<i>16</i>
<i>d. Funkcioniranje uma</i>	<i>17</i>
4. Percepcija	17
5. Misli, jezik i sloboda.....	18
6. Logoterapija	20
7. Osjećaji.....	22
8. Pamćenje	23
9. Tijelo.....	24
<i>a. Memorija</i>	<i>26</i>
<i>b. Kloniranje.....</i>	<i>26</i>
10. Međuodnos duše i tijela.....	28
<i>a. Osobni identitet.....</i>	<i>28</i>
11. „Placebo efekt“	35
Zaključak	38
Literatura.....	39
Sažetak / Summary	40
Ključne riječi / Key words	40

Uvod

Pitanje duše i tijela seže još u antičko vrijeme grčkih filozofa pa se tako već i kod Platona nailazi na tematiku orijentiranu na čovjekovu dušu, tijelo i način njihove povezanosti. „*Drugo središnje pitanje, čije se porijeklo može pronaći kod grčkih filozofa, odnosi se na veze između uma i tijela. Određivanje područja mozga koja su povezana s različitim vrstama rješavanja problema i ozbiljno bavljenje vezom između duše i tijela, teme su koje su stoljećima zaokupljale filozofe i znanstvenike i koje se još i danas istražuju.*“¹ Kao i svako filozofsko pitanje, tako i ovo, zahtijeva duboko propitivanje i obrazlaganje, proučavanje i sagledavanje sa različitih strana, zbog čega se i javljaju različite teorije upravo o načinu na koji se objašnjava čovjek, njegova sastavljenost od onog duhovnog i/ili materijalnog. Neke od spomenutih pogleda na čovjeka, a samim time i teorija koje problematiziraju tematiku uma i tijela spomenut ću kasnije u radu, dok ću se malo detaljnije pozabaviti dualizmom kao pravcem koji zagovara postojanje dugovnog i materijalnog u čovjeku. S obzirom na temu čovjeka, prije svega smatram potrebnim spomenuti što je to što upravo čovjeka čini nadmoćnim bićem u prirodnom svijetu u kojem boravi uz sva ostala bića. Čovjek se nakon biljaka i životinja nalazi na posljednjem stupnju razvoja sa svojom sposobnošću slobodne volje koja mu omogućuje slobodno vrednovanje i na temelju toga odlučivanje o načinu na koji će postupiti, smjeru u kojem će usmjeriti svoje misli i tome slično. Čovjeka kao biće koje za razliku od biljaka i životinja karakterizira posjedovanje racionalne duše koja ima sposobnost volje, misli, ali istovremeno posjeduje i požudni dio. Ono što je u pogledu čovjekovog sastava kao cjelovitog ljudskog bića bitno napomenuti jest činjenica da on posjeduje mišljenje, odnosno umnu djelatnost odvojenu od tjelesnih nagona i materijalnog. On, naime, posjeduje slobodu volje. „*Pod snažnim dojmom slobodnoga, svjesnoga pojedinačnoga dijela koje se izdiže iz pojedinačnoga, nagonskoga masovnoga „djelovanja vrste“, oblikovala se sada stvarna ljudska duša, samo vrlo usamljena u usporedbi s dušama drugih grabežljivih zvjeri, s ponosnim i sjetnim pogledom onoga koji zna svoju vlastitu sudbinu, ...*“² Pitanje koje se postavlja jest kako je ta čovjekova racionalna duša spojiva s tijelom, koje Aristotel karakterizira kao materijalno (hyle). Odgovori na postavljeno pitanje razlikuju se ovisno o teorijama koje pojedinci zagovaraju, no ono što smatram ključnim jest sama činjenica postojanja spomenute veze u čovjeku kao cjelovitom biću, zbog čega je i jedno od pitanja kojima ću se u radu baviti pitanje međuodnosa duhovnog i materijalnog u čovjeku,

¹ Howard Gardner, Mindy L. Kornhaber, Warren K. Wake, *Inteligencija*, Naklada Slap, Jastrebarsko 1999., str. 46.

² Oswald Spengler, *Čovjek i tehnika: prilog filozofiji života*, Izdavaštvo AGM, Zagreb 2019., str. 35.

kao i mogućnost iskorištavanja spomenutog međuodnosa u svrhu poboljšanja života samog pojedinca.

1. Nomologija i različiti pogledi na odnos uma i tijela

Kada govorimo o nomologiji, mislimo na znanost o zakonima, dok nomološku nužnost objašnjavamo terminima konceptualne nužnosti uz pojmove prirodnih zakona. O znanosti o zakonima, odnosno nomologiji zanimljivo je govoriti u kontekstu odnosa duhovnog i fizičkog upravo zbog stvaranja određenih mentalnih koncepata povezanih ili afektiranih onim fizičkim objektima za koje stvaramo određene mentalne koncepte. Upravo se zbog toga u tom kontekstu i govori o mogućnosti objašnjavanja događaja koji se pojavljuju pozivanjem na fizičke primjere već prisutne u prirodnom svijetu, kao i nemogućnosti objašnjavanja određenih događaja koji se pojavljuju pozivanjem na one kontradiktorne fizičkim primjerima, odnosno mentalne. U kontekstu pozicija koje pružaju određene prijedloge za rješenje problema mentalnog i fizičkog, koje putem dolaženja do objašnjenja također dovode i do problema jesu: realizam³ koji se čini očitim i istinitim, obzirom na izravnost znanja naših vlastitih mentalnih stanja. Zatim konstitutivna objašnjavačka datost koja je podržana određenim uspjehom u znanstvenom objašnjavanju ponašanja određenog složenog sistema, kao npr. ljudske osobe, pojmovima koje posjeduje zakon koji upravlja sastavnim dijelovima spomenutih složenih sistema. Iako se čini da obje od prethodno navedenih propozicija imaju konzistentno rješenje problema uma i tijela, tj. mentalnog i fizičkog, one su međusobno inkonzistentne. U slučaju odbacivanja prve od spomenutih propozicija, tj. realizma, dolazimo do prihvaćanja kontradiktornog stajališta tj. irealizma ili eliminativizma mentalnog stanja. Dok odbacivanjem konstitutivnog nementalizma prihvaćamo i već prethodno spomenuti ontološki anti-redukcionizam⁴, što je ujedno bila i jedna od povijesno najpopularnijih pozicija (odbacivanje konstitutivnog nementalizma). Najznačajniji pogled ove vrste bio je dualizam supstancija, poznatiji kao kartezijanski dualizam, koji potječe od Renéa Descartesa (1596.-1650.), koji tvrdi kako postoje dvije posve različite supstancije, ona mentalna, tj. duhovna i ona materijalna. Spomenuti je filozof smatrao da dualizam pruža odgovor na problem smještanja uma u prirodni svijet postavljenog od strane

³ Realizam je kao pravac usmjeren na promatranje stvarnih pojavnih objekata i događaja; suprotan idealizmu. Postoje različite vrste realizma, kao npr. znanstveni ili kritički realizam, transcendentalni realizam te naivni realizam.

⁴ Ontološki anti - redukcionizam može se objasniti kao pravac koji proučava bića kao bića, odnosno istraživanje onoga što jest isključivo ako jest, ne ograničava se svođenjem spoznaje na ono npr. opažajno, na zajednička načela svega postojećega, već spoznajne sposobnosti pojedinca uzima kao zadovoljavajući izvor znanja.

mehanicističke filozofije. On navodi da svaka od dvije spomenute supstancije ima atribut od kojega proizlazi svako drugo svojstvo supstancije, za misleću supstanciju takav atribut su misli, dok je za tjelesnu supstanciju to protežnost. Uz to jedan od njegovih stavova bio je i prigovor postojanju interakcije između uma i tijela kao dvije strogo različite supstancije. Takvim je stavom, tj. prigovorom dao poticaj epifenomenizmu kao stajalištu da su mentalno i fizičko uzročno irelevantni. Kada govorimo o teorijama mentalnog i fizičkog, valja spomenuti i panpsihizam kao mentalno praktičnu teoriju, odnosno: teoriju „prema kojoj sve bitne stvari u svemiru posjeduju mentalna svojstva. Kao pozicija unutar filozofije duha, p. polazi od toga da su osobine uma, svijesti i qualia fizičke naravi, ali nisu ni emergentne (u smislu nereduktivnog materijalizma) niti čine neku samostalnu supstanciju (u smislu dualizma supstancije), ali nisu ni svodljive na čisto fizikalne zakonitosti (u smislu fizikalizma).“⁵. Uz to postoji i teorija dvostrukog aspekta razvijena od strane Barucha de Spinoze (1632. – 1677.), koja tvrdi da postoji nešto više od postojanja objekata s dvije različite, već spomenute, vrste svojstava. Za razliku od toga, emergentizam smatra da su svi objekti u svijetu materijalni te da nemaju mentalna stanja koja neki od njih u sadašnje vrijeme imaju, zbog čega zaključuju o nužnosti proizlaženja određenih mentalnih svojstava iz onih materijalnih, iako u isto vrijeme vjeruju da neki od aspekata mentalnog nisu fizički fenomeni. Kao teza o odnosu između mentalnih i fizičkih događaja također je bio predložen i anomalijски monizam koji drži da se između svakog mentalnog i fizičkog događaja nalazi znak jednakosti, bez postojanja strogo definiranih psihofizičkih zakona. Za razliku od tog stajališta, zagovornici eliminativizma smatraju da mentalna svojstva uopće ne postoje, odnosno da nitko ne posjeduje mentalna svojstva te vjeruju da su takvi mentalni koncepti koje imamo - prazni. Kada govorimo općenito o problemu uma i tijela te pružanju rješenja za isti u kontekstu kontinentalne filozofije, postoje dvije osnovne pozicije. Prva, koja kao temeljnu značajku stvarnosti uzima ono mentalno koje smatra neobjašnjivim od strane drugih značajki i druga, koja spomenuto uzimanje mentalnog kao temeljne značajke stvarnosti smatra iluzijom i zagovara upravo suprotno, tj. da su temeljna konstitutivna svojstva svijeta fizičkog karaktera.

a. Teorije odnosa uma i tijela

Descartes daje prvi odgovor na spomenuto pitanje odnosa uma i tijela, smatrajući da je um različiti od svih fizičkih objekata pa tako i od tijela, dok čovjeka smatra spojem prethodno spomenutih, odnosno dualitetom uma i tijela. Jedan od prigovora spomenutoj teoriji kartezijskog dualizma jest i onaj o mogućnosti interakcije uma kao uistinu nematerijalnog i

⁵ Stipe Kutleša, *Filozofski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2012., str. 860.

neprotežnog s fizičkim objektima koji se nalaze u prostoru. Teorija koja rješava brojne probleme tog kartezijanskog dualizma, a s njima i metodološke probleme intersubjektivne verifikacije jest filozofski bihevizizam koji se zalaže za očitu verifikaciju mentalnih stanja i brani tzv. Turingov test.⁶ Iduća teorija koju ću spomenuti jest teorija identiteta koja mentalne pojave označava neuropsihološkim karakterom. Za razliku od bihevizista, zagovornici prethodno spomenute teorije, kao što su Ullin Place i John Smart, tvrde da postoje neka mentalna stanja koja su istinski unutrašnja ili epizodička, a takve epizodičke mentalne stavke jesu neuropsihološkog karaktera. Dakle, one nisu niti duhovne, niti fizičke. Oni smatraju da je svako mentalno stanje numerički identično s određenim odgovarajućim neuropsihološkim stanjem.

Kod teorije mehaničkog funkcionalizma tipovi mentalnog stanja identificirani su s apstraktnim funkcionalnim ulogama, a ne s neurološkim tipovima. Funkcionalizam uz to, za razliku od teorije identiteta i bihevizizma, ne tvrdi striktno da je um fizikalan, već ostavlja otvorenu mogućnost da on to ne bude sve do kad shvaća relevantne programe. Neki od prigovora iznesenih protiv funkcionalizma jesu: Blockovi zombiji, Nagelovo⁷ i Jacksonovo „kako je biti“ i drugi. Zagovornici teorije identiteta i funkcionalisti pridružuju se shvaćanju mentalnih stanja kao onih koja su unutarnja subjektima koji ih imaju te da su u isto vrijeme uzrokovana, kako to shvaća i zdrav razum. Neki od autora koji se također spominju u kontekstu rješavanja problema uma i tijela, a koji smatraju da teleologija mora ući u svaku adekvatnu analizu znanja o mentalnim stanjima i intencionalnosti, jesu Gulick, Millika, Dretske, Fodor i drugi. Razliku između tako intencionalnih objekata, tj. psiholoških fenomena usmjerenih prema određenim objektima i njim suprotstavljenih fizičkih objekata bez takve usmjerenosti, napravio je Franz Brentano. Prema tome, ako tvrdimo da su mentalne stvari čisto fizičke, javlja se pitanje o tome kako je moguće da čisto fizički entiteti imaju svojstva intencionalnosti. Ako je za objašnjenje intencionalnosti potrebna teleologija koju mehanicistički funkcionalizam ne posjeduje, on je neadekvatan za njezino objašnjenje. Prema tome, jedan od problema koje je funkcionalizam naslijedio od bihevizizma i teorije identiteta jest problem intencionalnosti i problem kvalija kao vlastitih, unutrašnjih osjećaja koje određena osoba ima.

⁶ Turingov test je test koji je osmislio Alan Turing u svrhu dokazivanja umjetne inteligencije. Sam se test odvija na način da čovjek preko tipkovnice komunicira s računalnom napravom s jedne strane i s čovjekom s druge strane, u slučaju da čovjek koji komunicira s računalom i drugom osobom nije u mogućnosti odgonetnuti dopisuje li se s čovjekom ili računalom, računalo je prošlo test i dokazano mu je posjedovanje umjetne inteligencije.

⁷ Nagelov poznati primjer „What is it like to be a Bat?“ u kojem objašnjava da za nas nema načina da spoznamo kako je to biti šišmiš, odnosno da zadobijemo iskustvo onoga kako šišmiš vidi, jer čak i kada bismo zadobili to iskustvo morali bismo postati šišmišem, te prema tome to više ne bi bilo naše vlastito iskustvo čovjeka koji bi otkrio kako je to biti šišmiš, već iskustvo šišmiša samog.

b. Dualizam

Kada govorimo o teorijama koje na određen način ukazuju i objašnjavaju odnos između uma i tijela, postoje različite teorije, kao na primjer već spomenuti fizikalizam, eliminativizam, funkcionalizam, biheviorizam, idealizam i ona koju ću malo detaljnije objasniti u ovom poglavlju, a to je dualizam. Dualizam dolazi od latinske riječi *dualis* za dvojan ili dvostruk, dok se u jednom od priznatih filozofskih leksikona u najopćenitijem smislu definira kao :“*ono što je sastavljeno od dvaju načela, elemenata, čimbenika; dvojstvo, dvojni ustroj i sl. Najizrazitiji je novovjekovni dualist R. Descartes, čiji se ontološki d. javlja i u antropološkom obliku kao dvojstvo protežne i pasivne materije (res extensa) i aktivne misleće tvari ili uma (res cogitans), objekta i subjekta. To je izvor suvremenog problema odnosa duše i tijela.*“⁸ Odnos o kojem se raspravlja u filozofiji uma, koja razlikuje dva tipa, odnosno dvije vrste dualizma jest dualizam supstancija i dualizam svojstava, iako se uz dvije spomenute vrste navode još i antropološki, metafizički dualizam i drugi. Tako na primjer u knjizi *The Blackwell Guide to Philosophy of Mind*, jedan od autora spominje i takozvani dualizam predikata, koji objašnjava kao vrstu dualizma na nivou značenja, prilikom čega je potrebno naglasiti da se u tom slučaju radi o teoriji koja mentalne predikate smatra nesvodivima na one fizičke te se za spomenuti dualizam vjeruje kako nema ontoloških posljedica. Na važnost postojanja razlike između mentalnog i fizičkog ukazuje nam i činjenica da bi u slučaju potpunog napuštanje psihologije kao posebne znanosti koja se bavi proučavanjem onog duhovnog, odnosno mentalnog u čovjeku, došlo do izazivanja iznimmnog gubitka. U vezi s tim, američki filozof i kognitivni znanstvenik Daniel C. Dennet, tvrdi da čak i oni znanstvenici koji bi bili u mogućnosti predvidjeti ponašanje ljudi na temelju promatranja i predviđanja ponašanja njihovih pojedinih atoma, i dalje bi trebali folk psihologiju. Razlog tome je razumijevanje iskaza ljudi neposredno u trenutku kada o njima govore, što im omogućuje isključivo psihologija. Ono što iz svega prethodno iznesenog možemo zaključiti jest činjenica da čak i kada bi postojala mogućnost predviđanja onog fizičkog, ne bi bilo moguće niti opravdano svođenje, tj. ograničavanje čovjekovog razumijevanja njega samoga na isključivo fizičke termine. Jer kao što vidimo iz primjera, znanstvenici nemaju načina da otkriju i isključivo fizičkim terminima opišu razumijevanje mentalnog proces koji se odvija unutar čovjeka, a razlog tome je nesvodivost i nemogućnost poistovjećivanja u tolikoj mjeri različitih supstancija ili pak svojstava kao što su duhovno i, nasuprot tome, fizičko. Upravo je to pitanje međudjelovanja i uopće mogućnost povezanosti duhovnog i tjelesnog kao dvije različite strukture u čovjeku ono što i mene samu fascinira i budi brojna pitanja i nedoumice. Ono što se

⁸ Stipe Kutleša, *Filozofski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2012., str. 255.

među prvim navodi kao nešto što se izdiže iznad ovog fizičkog svijeta u kojem kao živa bića obitavamo, jest svijest koju svaka osoba, za razliku od ostalih živih bića posjeduje. Njezino suštinsko razlikovanje od tog prirodnog svijeta koji je primarno okarakteriziran kao fizički, razlog je njenog neuklapanja u sam koncept prirodnog svijeta, zbog čega bismo u slučaju pronalaženja mjesta svijesti u takvom svijetu fizičkog karaktera morali ponovo propitati čitavi koncept svijesti koji imamo ili pak propitati i redefinirati koncept prirode. Tako je npr. za Charlie Broadu središnji problem onaj o smještanju uma u fizički svijet. U Broadovoj taksonomiji mentalno je moguće sagledati kao ne postojeće, svodivo, emergentno ili kao temeljno svojstvo supstance.⁹ Pojam svijesti koristi se na različite načine pa tako svjesnost možemo pripisati određenom mentalnom stanju koje subjekt ima u trenutku bivanja u doticaju s određenim objektom ili određenom situacijom, u slučaju postojanja nečega kao što je na primjer bivati u nekom određenom stanju, zbog čega u svjesna stanja možemo ubrojiti maštu, emocionalna iskustva, određene osjećaje, misli i sl. Svijest označava: „*posjedovanje znanja koje je povezano s drugima, znanje o sebi, osobito znanje vlastite krivnje, posjedovanje i osjećanje mentalnih stanja poput osjet, osjećaja, sjećanja, predodžaba itd., te mogućnost oblikovanja misli, prosudbi, sudova, vrednovanja, planiranja, stvaranja pojmova, a uključuje i pažnju. Izvorno se u latinskom taj pojam ponajprije rabio u smislu savjesti (...), a današnje mu je opće značenje prvi dao R. Descartes.*“¹⁰ Spominjući Descartesa, možemo se dotaknuti i njegove poznate izreke „*Cogito ergo sum!*“ („Mislim dakle jesam!“) koja nam ukazuje na izravno znanje Ja o svojem vlastitom postojanju u trenutku u kojem se bavi mišljenjem, odnosno na samosvijest o njegovom vlastitom postojanju u tom trenutku mišljenja. No, određena je misao kao i iskustvo najčešće povezano s određenim fizičkim procesima, kao što je to slučaj u sistemu koje nazivamo mozak. Prilikom govora o međusobnoj povezanosti onih mentalnih procesa kao što su na primjer misli, s fizičkim procesima, u dijelu *The Blackwell Guide to Philosophy of Mind* izdanog pod uredništvom Stephen P. Stich i Ted A. Warfield također se ukazuje i na sposobnost svijesti da odolijeva materijalističkom objašnjenju, za koje navodi mogućnost oblikovanja u tri argumenta protiv materijalizma. Iako se slažem sa stavom autora o mogućnosti odolijevanja i nadilaženja onog mentalnog u čovjeku nad onim materijalnim u njemu, spomenutu radnju ili sposobnost ne bih pripisala svijesti, već volji definiranoj kao: „*mentalna sposobnost odgovorna za racionalnu želju za nečim, odlučivanje i iniciranje djelovanja. Prvu razradu pojma volje u modernome smislu nalazimo kod A. Augustina, kod kojeg je voluntas određena kao racionalna sposobnost za donošenje slobodnih*

⁹ D. J. Chalmers, *The Blackwell Guide to Philosophy of Mind*, str. 102. parafraza

¹⁰ Stipe Kutleša, *Filozofski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2012., str. 1124.

*odluka, izvor je naših radnji i vezana je uz pojam odgovornosti; k tome, ona na neki način povezuje funkcije različitih mentalnih sposobnosti.*¹¹ Razlog tome možemo vidjeti iz samih definicija svijesti kao jednostavnog introspektivnog doživljavanja svojih vlastitih stanja od strane osobe i s druge strane volje kao određenog stanja svijesti usmjerenog na točno određeno djelovanje, ostvarivanje svrhe, izvršavanje zadatka i slično. Pitanje koje se ovdje može postaviti jest ono o stvarnoj nadmoći duhovnog dijela osobe nad njegovim materijalnim dijelom, ako uzmemo u obzir da u velikoj većini slučajeva dolazi do popuštanja pred određenim elementima i stanjima izravno povezanim s onim fizičkim u nama. No, u kojoj mjeri možemo govoriti o prevladavanju fizičkog nad duhovnim i radi li se u tom slučaju možda isključivo o oslabljenom duhovnom dijelu osobe? Ono što sam već navela u ovom paragrafu, a ide u prilog dualizmu, odnosno strogom razlikovanju ovdje spominjanih duhovnih i materijalnih stanja osobe, što ujedno služi i kao prigovor materijalizmu, jesu: objašnjavački argument koji se temelji na razlici između dvije različite težine problema, onih lakih i onih teških, zatim argument sposobnosti primjene i argument iz znanja. Kada govorimo o teškim problemima svijesti referiramo prvenstveno na određeno iskustvo iz prvog lica ili, kako je to Dennett formulirao u obliku pitanja o mogućnosti, odnosno nemogućnosti objašnjenja naših vlastitih fenomenalnih iskustava posjedovanjem isključivo fizikalnog jezika poznavanja procesa koji se odvijaju, neurona i sinapsi koje se stvaraju, dok se laki problem odnosi na intencionalnost, odnosno sposobnost mogeg Ja da se usmjeri na nešto drugo. Kao primjer za drugi navedeni argument, sposobnosti primjene, možemo navesti sistem zombija koji je fizički identičan našem svijetu, ali s nedostatkom barem nekih svjesnih stanja koja bića ovog svijeta posjeduju. Prema tome, iz navedenog vidimo da s obzirom na mogućnost postojanja fizički identičnog svijeta ovom našem svijetu u kojem mi kao bića posjedujemo svijest, ali bez njegovog posjedovanja svjesnih stanja, možemo zaključiti na ne fizički karakter svijesti. Primjer za treći argument osigurava nam Frank Jackson svojim primjerom neuroznanstvenice Mary kao one koja je bila upoznata sa svim fizičkim činjenicama i svim procesima koji se događaju u mozgu prilikom viđenja određenih boja, iako sama nikada nije imala priliku zadobiti samo iskustvo viđenja boja jer je odrasla u crno-bijelom okruženju. Prema tome, u trenutku kada je po prvi puta vidjela boje, zadobila je jednu novu činjenicu koje do tog trenutka uopće nije bila svjesna. Zadobila je samo iskustvo viđenja boja, na primjer iskustvo crvenog.

¹¹Ibid, str. 1237-1238.

Svaki od navedenih argumenata započinje na način utvrđivanja epistemološkog jaza¹² između fizičkih domena i onih fenomenalnih, a nakon uspostavljanja spomenutog jaza, oni nastavljaju dalje i to sa zaključivanjem na onaj ontološki¹³. Kao što kod svake od teorija postoji određena protu - teorija, odnosno teorija s kontradiktornim stavovima, tako postoji i mogućnost odgovora zagovornika određene teorije na prigovore koji su im dani. Primjer odgovaranja na prigovore jest odgovor i prevladavanje epistemoloških argumenta od strane materijalista koji spomenute argumente mogu prevladati: materijalizmom tipa A, B i C. Prema stavovima materijalizma tipa A, epistemološki jaz između fizičkog i fenomenalnog ne postoji ili je barem lako premostiv. Materijalizam tipa A oblik je materijalizma koji ponekad zauzima oblike eliminativizma, analitičkog funkcionalizma ili logičkog biheviorizma. Materijalizam tipa B smatra da postoji određen epistemološki jaz između već spomenutih domena, istovremeno niječući postojanje onog ontološkog jaza. Taj bi pravac prihvatio mogućnost postojanja zombija, ali ne i njihovu metafizičku mogućnost. Oni navode razlikovanje koncepta svijesti od onih fizičkih ili funkcionalnih konceptata, ali istovremeno zagovarajući mogućnost empirijskog otkrivanja njihovog odnošenja na istu stvar, čime se objašnjava istovremeno postojanje epistemološkog i nepostojanje ontološkog jaza. Treći tip materijalizma smatra da postoji duboki epistemološki jaz između spomenutih domena, a zagovornici ovog materijalizma smatraju ga rješivim tek u načelu obzirom da trenutno ne vidimo mogućnost njegovog rješavanja. Oni zombije smatraju *prima facie* zamislivima, iako ih idealno smatraju ne zamislivima. Odgovore na takva stajališta opet pružaju dualisti sa svojim navođenjem dualizma tipa D i E. Dualizam tipa D ili interakcionalizam smatra da će se fizikalna i fenomenalna stanja međusobno uvjetovati i međudjelovati, a najpoznatiji pogled koji zastupa takva stajališta jest Descartesov dualizam supstancija. Dualizam tipa E ili epifenomenalizam smatra da fenomenalno uopće nema utjecaj na ono fizičko koje pak uzrokuje ona fenomenalna svojstva i od kojih se ontološki razlikuje. Jedan od metafizičkih problema koji se javlja jest i problem mogućnosti i načina na koji je moguća integracija fenomenalnih svojstava u ovaj fizički svijet. Fenomenologija¹⁴ kao ona koja je unificirajuća, ali koja u isto vrijeme razlikuje različite aspekte istog subjekta kao onoga koji ima određena iskustva, oblik je monizma koji moguće pruža plodno tlo istraživanju

¹² Epistemološki jaz - kada govorimo o epistemologiji mislimo na govor o znanosti, na kritičko ispitivanje i istraživanje podataka vezano uz određene prirodne znanosti. Epistemologija se bavi proučavanjem općih kriterija znanstvenih spoznaja. Pojam jaz označava nepomirljivost između određenih pojmova, stavova, stajališta i sl., dok je sama sintagma epistemološkog jaza poznata i pod nazivom objašnjavalači jaz.

¹³ Ontološki jaz ili ontološko razilaženje ukazuje na razlikovanje između bitka i bića, odnosno ontičke istine kao onoga što biće jest u svom bitku i ontološke istine kao bitka bića.

¹⁴ Fenomenologija se u suvremeno vrijeme, zahvaljujući Husserlu promatra kao znanost o stvarima s obzirom na način na koji su nam one dane, s obzirom na njihovu bit i bitak.

i integraciji onog fizičkog i fenomenalnog u ovom prirodnom svijetu u kojem živimo i koji nas okružuje.

c. Fizikalizam

Govor o fizikalizmu možemo podijeliti u dvije skupine s obzirom na dva različita definiranja objekta. Naime, zagovornici fizikalizma mogu se podijeliti u dvije skupine, onu koja zagovara mogućnost definiranja objekata u smislu užeg fizikalizma i onu skupinu fizikalista koji se zalažu za njegovo definiranje u širem smislu kao stanja relacije spram određenih fizičkih stvari u prethodno spomenutom užem smislu. U kontekstu govora o fizikalizmu, potrebno je spomenuti i fenomen supervenijencije¹⁵, koja se može objasniti kao stajalište koje zagovara superveniranje onog mentalnog nad fizičkim, odnosno proizlaženju mentalnog iz fizičkog, zbog čega možemo govoriti o fiksiranosti mentalnih činjenica uvjetovanih fiksiranošću fizikalnih činjenica koja je jednom postojala. Upravo zbog prethodno navedenog, prema zagovornicima ovog stajališta, način na koji određene stvari bivaju mentalnima ne mogu varirati bez prethodnih varijacija fizičkih svojstava koja posjeduju. Govoreći o supervenijenciji, možemo spomenuti Jaegwon Kima i jaku supervenijenciju koja se kao i svaka druga teorija uma suočava s određenim problemima, a o kojoj govori u svojoj knjizi *Supervenience and Mind*. Pa tako, iako je određena tvrdnja supervenijencije mogući logički nužni uvjet fizikalizma, on nije njegov logički dovoljan uvjet, zbog čega nijedna spomenuta tvrdnja nije dovoljna za fizikalizam. Spoznajni fizikalisti sve tvrdnje koje nisu fizikalne ubrajaju u kategoriju funkcionalnih vrsta, dok je jedan od zanimljivijih problema onaj o mogućnosti realizacijskih fizikalista da pruže zadovoljavajući iskaz realizacije individualnih simbola kao onih koji se protive vrstama. Kao i pitanje o tome hoće li takvim postupanjem biti primorani dokazati tvrdnju identiteta između određenih individualnog i ne - fizikalnog karaktera.¹⁶ Pitanja koja se javljaju uz ove teze fizikalizma jesu ona o tome je li on kontingentan ili nužan, a priori ili a posteriori te je li redukcionistički. Odgovor na prvo od postavljenih pitanja o tome je li fizikalizam kontingentan ili nužan, jest da se on čini kao kontingentan jer je istinit isključivo u slučaju sastavljenosti svake konkretne stvari od fizikalnih elemenata, a lažan u slučaju postojanja barem jedne stvari koja nije takva. Na pitanje o tome je li on aprioran ili aposterioran možemo odgovoriti imajući na umu već prethodno spoznatu kontingentnost teza fizikalizma prilikom svih uvjerljivih

¹⁵ Stipe Kutleša, *Filozofski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2012., str. 1117. Definicija supervenijencije → „(od latinski *supervenire*: doći preko čega), odnos između svojstava ili pojava u kojem ona višeg reda (*supervenijentna*) variraju isključivo ako variraju ona nižeg reda (*subvenijentna*). Stoga, ako dvije stvari imaju ista svojstva nižeg reda, nužno imaju ista svojstva i višeg reda, ali ne i obrnuto.“

¹⁶ A. Melnyk, *The Blackwell Guide to Philosophy of Mind*, str. 72.str. parafraza

formulacija, te iz toga zaključiti na njegovu aposteriornost. Ono što je potrebno spomenuti jest, kao uostalom u svakoj teoriji, postojanje određenih prigovora spomenutoj tezi fizikalizma. Jedan od prigovora sastoji se u razmišljanju o tome postoje li zaista fizički objekti, drugi pak smatra da fizikalizam ne može biti adekvatno formuliran zbog nedostatka zadovoljavajućeg načina definiranja onog fizičkog, na koji se nadovezuje još jedan oblik prigovora koji smatra da čak i u situaciji mogućeg definiranja fizikalizma, ne bi bilo validno tvrditi da je isti istinit. Uz već spomenute, postoji i prigovor koji fizikalizam smatra neistinitim zbog njegove tvrdnje o postojanju isključivo fizikalnih, prouzrokovanih događaja i njihovog priznavanja relevantnosti isključivo onim fizikalnim svojstvima koje određen događaj ili objekt ima. S navedenim bih se prigovorom i sama složila obzirom na brojne pokušaje istraživanja ljudskog uma, odnosno njegove duhovne kategorije fizikalnim parametrima i ne dolaženja do adekvatnih spoznaja istih, a sve zbog pokušaja definiranja kao fizičkog nečega što se izdiže upravo iznad toga, zbog čega ne postoji način da fizikalnim svojstvima opišemo i zahvatimo ono duhovno u čovjeku.

2. Suvremena filozofija uma – folk psihologija

Duša na koju se u 17.st. gledalo kao na određenu vrstu entiteta, u modernim je raspravama postala misteriozni entitet, a ono što je zanimljivo jest izgradnja rane moderne ideje duše zajedno s pojavom nove koncepcije fizičkog. Ono o čemu suvremena filozofija raspravlja upravo je objašnjavački jaz između prethodno spomenutog fizičkog i mentalnog. Za razliku od Dantea, moderni su mislioci osjećaje pripisivali isključivo duši, a jedan od mislioca kojeg se karakterizira kao modernog bez obzira na vrijeme u kojem je živio jest, Olivi¹⁷ koji je ljudska bića vidio kao samosvjesna i kao voljne stvaratelje svojih svjesnih racionalnih odluka.

U filozofiji uma iznimno je važnu ulogu odigrala folk psihologija¹⁸, dok su dva najznačajnija i najčešće postavljana pitanja u filozofiji uma pitanja, tj. problem tuđih umova, kao i način na koji je moguća povezanost mentalnih i fizičkih fenomena. Upravo je to pitanje međusobne povezanosti mentalnih i fizičkih fenomena ono koje zbunjuje filozofe, što je uvjetovano različitim karakteristikama spomenutih fenomena kao onih od kojih se jedan nalazi u

¹⁷ Peter John Olivi bio je jedan od najzanimljivijih i iznimno originalnih filozofa i teologa 13. stoljeća, poznat po svom voluntarističkom konceptu o slobodi volje.

¹⁸ Termin folk psihologije koristi se za referiranje na točno određen set kognitivnih sposobnosti koje podrazumijevaju i mogućnost predviđanja i objašnjenja ponašanja, uz to koristi se za referiranje na teoriju ponašanja reprezentiranu u mozgu.

prostoru, odnosno kojeg karakterizira protežnost i drugoga koji je neprotežan. Folk psihologiji suprotstavljaju se eliminativisti zajedno s velikim brojem filozofa i psihologa koji su se istima i kritici pridružili 1980-ih tvrdeći da se čitanje uma može objasniti kao nešto što ne zahtjeva ili pak zahtjeva izrazito malo informacija o načinu na koji um radi, odnosno objašnjeno kao vrsta mentalne simulacije. Kada govorimo o čitanju uma i teorijama koje se javljaju na tom području filozofije uma, pitanje koje se javlja jest ono o mogućnosti i uspjehu dolaženja do preciznih teorija o zaključivanju drugih, koji je razlog stjecanja ispravne teorije o vlastitom zaključivanju, te s druge strane dolaženje do pogrešne teorije o mentalnim procesima drugih. Sposobnost koja igra iznimno važnu ulogu u čitanju uma jest sposobnost pripisivanja želja drugima što je od iznimne važnosti zbog omogućavanja predviđanja i objašnjavanja akcija tih drugih. Osim spomenute sposobnosti pripisivanja želja drugima, važnu ulogu ima i pripisivanje tim drugima onih vjerovanja koja mi sami nemamo. Ono što je zanimljivo spomenuti kada govorimo o pripisivanju svjesnih stanja drugima, te istovremenom znanju o vlastitom posjedovanju svijesti je navođenje skupljanja oko tri epistemološka problema koji su međusobno povezana, koja se navode u knjizi *The Blackwell Guide of Philosophy of Mind* urednika Stephen P. Stich i Ted A. Warfield, a ta tri spomenuta problema su: znanje samoga sebe, skepticizam, te znanje a priori. Kada govorimo o znanju samoga sebe, mislimo na znanje vlastitog uma na koje se nekada gledalo kao na ono koje uključuje privilegirani pristup vlastitim mentalnim stanjima. Upravo zbog takvog izravnog poznavanja samoga sebe skepticizam o svom vlastitom umu je isključen, a iako je stroga distinkcija između znanja iz prvog i onih iz trećeg lica u nedavnoj filozofiji donekle omekšala, i dalje postoji spoznaja o različitom znanju vlastitih mentalnih stanja naspram znanja mentalnih stanja drugih. Znanje o svojim vlastitim mentalnim stanjima imamo zahvaljujući introspekciji, odnosno izravno, dok znanje o tuđim mentalnim stanjima zadobivamo zaključivanjem na temelju njihovih ponašanja, odnosno posredovano. Ono što autori prethodno spomenute knjige *The Blackwell Guide of Philosophy of Mind* smatraju jest da prihvaćanjem kao istinitih svih prethodno spomenutih propozicija: poznavanje samoga sebe, eksternalizam i zdrav razum¹⁹, dolazimo do točnog odgovora na problem poznavanja samog sebe. Imajući na umu da eksternalisti poriču metafizičku uvjetovanost prirode mentalnih stanja individue od strane onoga što se pojavljuje unutar same individue i poznavanja samog sebe koje predstavlja izravno introspektivno znanje te zdrav razum kao skup općeprihvaćenih radnji i stavova, koji odgovor na problem poznavanja samoga sebe možemo izvesti. Odgovor glasi da pojedinac o vlastitom postojanju posjeduje određeno izravno znanje, ne zaključuje na

¹⁹ Zdrav razum podrazumijeva društveno i kulturno definiran i prihvaćen skup neupitnih stavova i pogleda o onome što je razumno i prihvatljivo u čovjekovu životu

postojanje svojeg vlastitog Ja, dok njegova ostala mentalna stanja bivaju uzrokovana pod izvanjskim utjecajem, pod utjecajem objekata prirodnog svijeta koji nas okružuje. Kao što je razumljivo i naše formiranje određenih stavova koje imamo pod utjecajem okoline u kojoj odrastamo, društva koje nas okružuje i kulture koja nas uči: „*No, mora se spomenuti i treći element, koji se čini presudnijim od spomenuta dva i uključuje ih. To je društvena komponenta koja se skriva u pojmu „umni rad“, a pogotovo u pojmu „umnoga radnika“. Rad shvaćen na ovaj način predstavlja uslugu na društvenu korist.*“²⁰ Razlog tome je čovjekovo djelovanje u skladu s društvenim normama, a obzirom na odrastanje u određenoj kulturi i bivanjem u okruženju koje prihvaća određena pravila i taj pojedinac ista (u većini slučajeva) neupitno prihvaća.

Obzirom da smo već započeli govor o određenim mentalnim, nematerijalnim stanjima osobe, smatram potrebnim spomenuti i emocije²¹. Emocije se do početka prošlog stoljeća poistovjećivalo s osjećajima koje definiramo kao subjektivna stanja određenog iskustva, a definiranje emocija kao osjeta uzrokovanih određenim stanjima, radnjama, pojavama izvan tijela iznijeli su Herbert Spencer i Darwin kako bi emocije razlikovali od npr. osjeta boli ili gladi. Ono čemu je Darwin težio jest prikazati kontinuitet između životinjskih i ljudskih ekspresija lica, a samim time i među emocijama koje prate spomenute ekspresije. Govoru o emocijama potrebno je pridružiti i Paula Ekmana s njegovom teorijom „temeljnih emocija“ u kojoj govori da neovisno o varijacijama različitih emocija obzirom na kulturu, postoje i određene temeljne emocije u koje ubrajamo: radost, strah, ljutnju, tugu, gađenje i iznenađenje, a koje su prihvaćene u svim kulturama, no o nematerijalnim stanjima koja se pojavljuju u čovjeku nešto više ću reći u poglavlju usmjerenom upravo na ono nematerijalno, duhovno u čovjeku.

²⁰ Josef Pieper, *Pohvala dokolici*, Verbum, Split 2011., str. 52.

²¹ Stipe Kutleša, *Filozofski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2012., str. 278-279. → Emocije se definiraju kao „*čuvstva, strasti, osjećaji, psihofizičke promijene koje nastaju kao odgovor na neku situaciju u okolini. Kontrola emocija ne podrazumijeva njihovo suzbijanje, već je – poglavito kod Aristotela – prije riječ o mogućnosti njihova kultiviranja te učenja kako »osjećati pravu stvar na pravi način u pravo vrijeme«.* Čini se da su subjektivnost i pristranost, kao očite značajke emocija, izravna prijetnja moralu, koji bi trebao počivati na načelima konzistentnosti i nepristranosti. Važnost pitanja o mjestu emocija u moralu očituje se i u mnogobrojnim raspravama o specifično moralnim emocijama kao što su krivnja, žaljenje, sram i kajanje, ...“

3. Um

a. *Mentalna stanja, intencionalnost i propozicijski stavovi*

Analizirajući knjigu *The Blackwell Guide of Philosophy of Mind*, došla samo do zaključka u kojem se slažem s neprihvatljivošću iznesenih odgovora na pitanje o odnosu između mentalnih i tjelesnih fenomena. Ono što se pojavljuje kao oznaka mentalnog dolazi još od Descartesa, a to je svjesnost. Upravo zbog toga možemo govoriti o mentalnim stanjima kao o načinu na koji mi bivamo svjesni, a takva svjesna stanja posjeduju određen fenomenalni karakter, dok je jedna od karakteristika mentalnog stanja okarakteriziranog kao svjesno - ta da pojedinac ima neinferentno ili neposredovano znanje o određenim svjesnim mentalnim stanjima. U trenutku kada smo svjesni, neposredno znamo da smo svjesni, no ono što ne znamo, odnosno ono što ne zaključujemo neposredno u tom trenutku jest činjenica da jesmo ili način na koji smo svjesni. Kada govorimo o svjesnosti i uvidu u svjesnost potrebno je spomenuti da na uvid u svjesna mentalna stanja možemo sagledati iz dva kuta, tj. perspektive, iz perspektive prvog lica, tj. imati znanje *sui generis* ili pak iz trećeg lica, tj. uvid koji netko drugi ima u naša mentalna stanja, odnosno uvida koji mi imamo u mentalna stanja drugih. Upravo je spomenuta svijest ona koja predstavlja prepreku u kvalitetnom fizikalističkom razumijevanju mentalnog i smatra se jednim od ključnih misterija u kontekstu govora o problemu uma i tijela. Govoru o svijesti, možemo nadodati i pojam intencionalnosti, tj. pojedinčevu usmjerenost prema nečemu. Postoje dvije vrste usmjerenosti: usmjerenost svijeta prema umu, kao i kontradiktorna usmjerenost uma prema svijetu u koje se ubrajaju i „propozicijski stavovi“. Propozicijski su stavovi, kao što sama sintagma prikazuje određene propozicije s pridruženim stavovima, dok je njihova glavna karakteristika usmjerenost na nešto, njihovo bivanje o nečemu, odnosno njihovo nužno posjedovanje određenog sadržaja. Govoreći o usmjerenosti na nešto dotičemo se intencionalnosti kao sposobnosti čovjeka da svoju pažnju usmjeri na točno određen objekt, događaj i slično. Iz svega navedenog možemo zaključiti da određenom stanju možemo pripisati epitet mentalno isključivo ako je ono svjesno ili intencionalno, prema tome i objekt je misaoni akko posjeduje određena mentalna stanja. Potkrjepu za navedeno stajalište pruža nam i citat iz knjige *O ljudskoj slobodi* autora Juliana Nida-Rümelin koji djelovanje opisuje na sljedeći način: „Djelovanja imaju dvostruki karakter kao mentalni i fizički događaji. Dok se ponašanje jedne osobe može opisati kao čisto fizički događaj ili čisto fizički proces, djelovanje mora biti okarakterizirano kroz specifičan mentalni proces, koji nazivam pratećom intencionalnošću.“²² Upravo su spomenuta mentalna svojstva unutar određenih pozicija shvaćena kao ona koja su u

²² Julian Nida-Rümelin, *O ljudskoj slobodi*, Naklada Breza, Zagreb 2007., str. 54.

određenom smislu svojstva fizičkog karaktera, ili pak, kao što to neke suprotstavljene pozicije smatraju, da mentalni fenomeni konceptualno nisu svedivi na one fizičke, dok se treća zalaže za uzimanje fizikalnih fenomena kao onih koji mogu biti objašnjeni, za koje primjere može ponuditi i sadašnja znanost fizike. Kada govorimo o problemu uma i tijela, zapravo govorimo o pitanjima odnosa onih mentalnih i fizičkih koncepata, svojstava i predikata, a jedan od mentalnih koncepata jesu i misli.

b. Misli i njihov sadržaj

Misli su nešto što je potrebno razlikovati od vjerovanja, želja, intencija i sličnog, misao se definira i kao: *“ono što je mišljeno ili se nalazi u mišljenju; pojam odn. ideja ... M. u subjektivnom smislu predmet je istraživanja kognitivne psihologije, dok je misao u objektivnom smislu predmet logike i teorijske filozofije. U strogo filozofskom smislu m. je proizvod mišljenja koji nije zorno predočiv, ideja koja leži u temelju stvari. Ona je rezultat međusobnog odnos mišljenja i mišljene stvari, te kao takva čini sadržaj ili značenje pojma.”*²³ O stvaranju misli i određenih reprezentacija u umu govori i naturalizirana semantika koja smatra da je fizički objekt smješten u prirodi uzročno povezan s određenim reprezentacijskim sistemom, što je vrlo razumno za zaključiti obzirom na to da npr. naša reprezentacija određenog umjetničkog djela biva izazvana izravno našim viđenjem upravo tog umjetničkog djela kao fizičkog objekta prisutnog u prirodnom svijetu. U tom nam je kontekstu potreban iskaz mehanicizma²⁴ kojim se objašnjava povezanost internalnih fizičkih stanja s fizičkim objektima, te njihova međuovisnost. Ono što je potrebno otkriti i dokazati jest način na koji se različiti dijelovi misli odnose na točno određene dijelove prirode. Ono što misli kojima je za stjecaje sadržaja uz mehanizam potreban i posrednik, odnosno ono što njihovi interni simboli moraju moći uzrokovati jest određeno ponašanje ili pak pokret osobe, kao npr. naš odlazak u trgovinu ili na toalet. Pokretača misli sa sadržajem misli povezuje naturalizacija semantike koja pokušava objasniti povezanost objekta misli i pokretača istih. Ono što je važno naglasiti kada govorimo o mislima jest njihova mogućost fokusiranja na ono što se događa u ovom trenutku, ali isto tako i na njihovo ne ograničavanje na spomenutu sadašnjost, kao i mogućnost vlastitog oslobađanja uma od neposredne kontingencije okoliša. Postoje različite verzije prethodno spomenutog

²³ Stipe Kutleša, *Filozofski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2012., str. 761.

²⁴ Ibid, str. 739. → Mehanicizam je „deterministička teorija XVII. i XVIII. st., prema kojoj se sve prirodne pojave mogu objasniti s pomoću fizičkih i kemijskih uzroka. Svijet prirode i svih prirodnih pojava vidi se kao mehanizam, kao sustav interaktivnih dijelova, odn. cijeli se kozmos smatra velikim strojem. Kao začetnici mehanicizma u povijesti filozofije spominju se atomisti Leukip i Demokrit, koji su sve pojave u prirodi tumačili spontanom kretanjem i razmještajem atoma, ... Mehanicisti su nijekali razliku između živog i neživog jer su tvrdili da su za njihovo objašnjenje dovoljni fizičko-kemijski zakoni.“

mehanicizama značenja koje nam pružaju različiti filozofi, a jedan od njih jest i Fred Dretskeov mehanicizam značenja koji smatra da isti fizikalni znak u različitim okruženjima može imati različita značenja ili pak označavati različite stvari. Uz spomenute reprezentacije fizičkih objekata koji se nalaze u prirodnom svijetu, ljudski um ima ogromnu sposobnost reprezentacije brojnih drugih događaja i objekata, naime ljudi kao misleća bića nisu ograničeni stvarima koje ih okružuju u sadašnjem trenutku, već se mislima mogu vraćati i u prošlost, kao što nisu ograničeni ni objektima relevantnima za njihove trenutne potrebe. Upravo je ta sposobnost vraćanja na ono već proživljeno i svijest o onome što će tek doći, ono što nas kao ljudska bića oslobođenih življenja isključivo u sadašnjem trenutku, razlikuje od životinja. Ili kako to autor Oswald Spengler u svom dijelu *Čovjek i tehnika* navodi: „Životinja, koja je svojim mišljenjem vezana na sadašnjost, ne poznaje i ne sluti smrt kao nešto buduće, nešto što joj prijeti. Ona spoznaje smrtni strah tek u trenutku kad je ubijaju. Čovjek pak, čije se mišljenje oslobodilo okova ovoga sada i ovdje i koji umujući prelazi preko jučer i danas, preko „jednoć“, u prošlost i budućnost, unaprijed zna za smrt, a o dubini njegova bića i njegovu svjetonazoru ovisi hoće li nadvladati strah pred svršetkom ili ne.“²⁵ Time se ponovno vraćamo na snagu duhovnog dijela čovjeka i ulogu koju isti igra u definiranju i oblikovanju života pojedinca kao cjeline onog duhovnog i tjelesnog.

c. Um i protežnost

Govoreći o protežnosti potrebno je spomenuti i Descartesa koji smatra da je istinski protežno jedino tijelo, pa pošto je protežnost kriterij za fizičko, sve stvari, obzirom na to da su protežne, možemo definirati kao one fizičkog karaktera. Ono što George Edward Moore, nasuprot Descartesu tvrdi jest da bi prostor i bez postojanja materije bio ispunjen nekom vrstom protežnosti i to onom božanskom. Spomenuti autor smatra da za smještanje uma u mozak imamo vrlo jake dokaze, čime dolazimo i do smještanja uma u mozak, prihvaćajući njihovu interakciju. Protežnost o kojoj govorimo može biti dvovrsna, esencijalna protežnost ili protežnost koja se javlja u slučaju preklapanja s nečime, tj. derivativna protežnost, u koju možemo ubrojiti um koji se proteže kroz ljudsko tijelo preklapajući se s njime. Imajući na umu derivativnu protežnost, ne možemo govoriti o strogom smještanju uma kao onog duhovnog u jednom fizičkom dijelu čovjeka kao što je na primjer njegovo smještanje u mozak, već se radi o tome da se on, povezujući ga s božanskim oblikom protežnosti, proteže čitavim ljudskim tijelom koje posjeduje protežnost kao jednu od temeljnih karakteristika.

²⁵ O. Spengler, *Čovjek i tehnika*, str. 17.

d. *Funkcioniranje uma*

Prilikom shvaćanja načina na koji um funkcionira potrebno je postavljanje barem dva pitanja, od kojih je jedno tehničko pitanje o tome kako je moguće izgraditi um, čime se bavi psihotektonika kao znanosti o izgradnji umova, a što nam je potrebno kako bismo uopće mogli razumjeti umove. Drugim se pitanjem bavi psihosemantika koja se fokusira na način na koji reprezentacije reprezentiraju. Navedene psihotektonika i psihosemantika međusobno su povezane u dekompoziciji uma koji je ne-fizički organ zbog čega on ne djeluje prema mehaničkom načelu kao mozak koji je fizički organ, već po principu razloga. Uz to postoji i ona ontološka tvrdnja kojom se smatra da kognitivni procesi nisu smješteni isključivo internalno u spoznavajućem subjektu jer pojedinac bez savladavanja svjetovnih entiteta o kojima formira određeno vjerovanje, ne bi mogao shvatiti niti koncepte vjerovanja kao takvih. Ono što je važno jest činjenica da je za shvaćanje kognitivnih procesa i stanja potrebno poznavati odnos između okoliša i spoznavajućeg subjekta koji se u tom okolišu nalazi. Pa tako na primjer postoji i određena razlika između boli i određenih stanja mozga, a kao dokaz za njihovo pripadanje različitim kategorijama služi nam mogućnost opisa u slučaju stanja mozga ili ne mogućnosti opisa u slučaju stanja boli, kao onih s niskom voltažom, oktogonalnu i slično, zbog čega možemo zaključiti i na razlikovanje mentalnih stanja od stanja mozga.

4. Percepcija

U proučavanju percepcije, posebice one vizualne, važnu je ulogu odigrao J. J. Gibson²⁶, a kako bismo shvatili njegov pristup vizualnoj percepciji, potrebno je najprije razumjeti koncept optičkog polja koje se definira kao specijalni uzorak svijetla koje nosi informaciju, dok su strukture optičkog polja uvjetovane prirodom i površinom s koje se svjetlost reflektira. Gibson smatra da se u optičkom polju nalazi dovoljan broj informacija potreban za točno određivanje prirode okoliša, dok percepciju smatra strogo povezanom s akcijom, obzirom na to da organizam koji percipira aktivno istražuje okoliš koji ga okružuje. Bivajući u doticaju s fizičkim objektima koji nas okružuju, stvaramo određene slike o istima, percipiramo ih na točno određen način. U skladu s time možemo reći, da iako se percepciju definira kao opažaj, odnosno zahvaćanje objekata fizičke stvarnosti koja nas okružuje i njihovog djelovanja na naša osjetila, ono što ćemo percipirati, odnosno na što ćemo usmjeriti vlastiti fokus, pažnju uvelike ovisi o

²⁶ James Jerome Gibson poznati je psiholog 20. stoljeća koji se prvenstveno bavio vizualnim percepcijama koje kao ljudska bića imamo o svijetu koji nas okružuje.

onom duhovnom u nama, ovisi o psihološkim čimbenicima u koje ubrajamo na primjer motiviranost, zauzimanje različitih stajališta, naša emotivna stanja u određenom trenutku i tome slično. Upravo zbog toga možemo govoriti o važnosti onog duhovnog u nama, kao što su npr. prethodno spomenuta motiviranost, emocionalna stanja i tome slično u oblikovanju naše osobe, načina na koji živimo, oblikujemo svoju okolinu, svoje misli i načina na koji upravljamo vlastitim tijelom, što u konačnici rezultira određenom kvalitetom života. Također rezultira poboljšanjem ili smanjenjem spomenute kvalitete ovisno o vlastitoj usmjerenosti, motiviranosti, stavovima, emocijama i sl.

5. Misli, jezik i sloboda

Povezanost jezika i ljudskih misli vidljiva je i u jednom od najpoznatijih testova otkrivanja umjetne inteligencije, Turingovom testu koji umjetnu inteligenciju otkriva upravo kroz razgovor: „*Usto, jezik je usko povezan s ljudskom mišlju, tako da je i Turing u središte svog testa inteligencije stavio razgovor.*“²⁷ Što nam ponovno ukazuje na dvojnu prirodu čovjeka kao bića u kojem se spaja ono duhovno s fizičkim, ili kako to navodi i Rob Riemen²⁸, autor knjige *Plemstvo duha*, da se i Mann zalagao za pogled na čovjeka kao biće sastavljeno od onog duhovnog i osjetilnog, a ne u cijelosti metafizičkog ili pak suprotno na društvo usmjerenog. Kao jedan od dokaza povezanosti duhovnog i fizičkog mogu nam poslužiti jezik i misli kojima određujemo, definiramo i imenujemo, stvarajući određene mentalne koncepte o fizičkim objektima i svijetu oko nas. „*Jezik je čovjekova bit. Zahvaljujući jeziku možemo misliti, jer misao postoji samo milošću riječi. Naša iskustva i osjećaji oblikuju se jezikom. Jezik je taj koji nam omogućava da imenujemo i spoznajemo svijet oko nas.*“²⁹ S navedenim bih se citatom samo djelomično složila jer iako je jezik onaj koji nam omogućuje imenovanje stvari oko sebe, komunikaciju s drugima i o drugome, smatram da ne igra toliko važnu ulogu u formiranju misli i spoznaje svijeta oko nas koliku mu je pripisao spomenuti autor. Naime, čak i kada ne bi postojalo jezika, riječi, izraza uopće, bi li to značilo čovjekovu nemogućnost mišljenja i spoznavanja svijeta isključivo zbog nemogućnosti njegovog prenošenja u jezične forme? Jezik igra iznimno važnu ulogu u strukturiranju i razumijevanju svijeta i svega što on obuhvaća, omogućava olakšano razumijevanje među ljudima i slične radnje, no je li on uistinu neophodan

²⁷H. Gardner, M. L. Kornhaber, W. K. Wake, *Inteligencija*, str. 191.str.

²⁸ Rob Riemen je osnivač i predsjednik Nexus Instituta kao vodećeg internacionalnog temelja poticanje kulturnih i filozofskih rasprava

²⁹ Rob Riemen, *Plemstvo duha: zaboravljeni ideal*, TIM Press, Zagreb 2000., str. 52.

za postojanje naše vlastite spoznaje ili pak misli. Obzirom na to da nam jezik koji smo naučili kao članovi određenog društva, omogućuje imenovanje točno određenih stvari, pojava i akcija, znači li to da ujedno uvjetuje naše percipiranje stvarnosti? Bismo li i dalje percipirali stvarnost i bili u mogućnosti formirati misli, neovisno o naučenom jezičnom kodu? Kada autor govori o percipiranju, a kasnije i opisivanju stvarnosti odgovarajući na pitanje o načinu na koji se „stvarnost reže“, odgovara ovako: „*Izrežeš je na tri dijela. Istinu baciš, jer imaš vlastitu ideologiju. Dobrotu gurneš u stranu, jer politička dogma ima vlastiti moral. Ono što ti preostane je „čista ljepota“ i „uzvišeni čin“, čemu se amoralni estet beskrajno divi.*“³⁰ Ukratko, ono što se kroz sam navod može iščitati jest činjenica da svaka ljudska osoba stvarnost percipira i tumači na način koji njoj odgovara. Upravo zbog spomenute mogućnosti različitog percipiranja iste stvarnosti, različiti ljudi iste situacije vide i tumače različito, bilo pozitivno ili negativno, što izravno utječe na njihova mentalna, ali i fizička stanja. Govoreći o mogućnosti različite percepcije stvarnosti, ponovno se vraćamo na ljudsku slobodu koja nam omogućava kako odlučivanje o tome što ćemo i kako djelovati, tako nam omogućava i percipiranje stvarnosti na način koji upravo nama odgovara, bio on istinska reprezentacije stvarnosti ili ne. Naime, uz jezik kao takav, u čovjeku kao intelektualnom duhovnom biću postoji još mnogo sposobnosti, kao na primjer sposobnost vrednovanja prirodnog svijeta, situacija u kojima se nalazimo i ljudi koje u istima susrećemo, kao i s time povezano razlikovanje između pozitivnih vrijednosti kao što su dobrota, smislenost, iskrenost i slično od onih negativnih kao što su na primjer zlo, bezvrijednost, lažnost i dr., dok nam odlučivanje o tome koje ćemo odabrati omogućava upravo sloboda. Obzirom na činjenicu viđenja slobode kao one nužne u ljudskom životu, kao one koja osigurava ljudskom biću dostojanstvo, možemo u skladu s Aleksandr Hercenovim pogledima na nju, o slobodi govoriti kao onoj koja svakom pojedinom ljudskom biću omogućuje razvoj njegove osobnosti, koja im u isto vrijeme otvara mogućnost uzdizanja duše, a samim time i stjecanje dostojanstva.³¹ Govor o jeziku i jezičnim strukturama potrebno je povezati kako sa mentalnim strukturama i umnim sposobnostima, tako i sa dokolicom koja nas okružuje, kulturom i ljudima koji nas usmjeravaju i uče, ali i pravilima koja u određenoj kulturi postoje i koja se smatraju „zdravorazumskima, tj. opće razumljivima“. Slično iznesenome također vidimo u pogledima Wittgensteina koji navodi ovisnost jezika o društvu u kojem pojedinac odrasta i sposobnostima koje razvija u socijalnim interakcijama s njegovim članovima. Jezik se razvija u međudnosu s okolišem, odnosno manipulacijom okolišnim strukturama.

³⁰ Ibid, str. 76.

³¹ Ibid, str. 116. parafraza

Evolucija je ljudske memorije, odnosno razvoj izvanjske pohrane informacija također bila i „involucija“ kao ona sastavljena od napredovanja retrogradnih procesa i određenih dijelova, zbog čega možemo govoriti o ko-evoluiranju epizodičke involucije i okolišne evolucije. Informacija koju zahvaća osoba učeći neki jezik ne sastoji se isključivo od rečenica, već također od različitih struktura i karakteristika od kojih su sastavljene informacije sadržane u dokolici koja okružuje pojedinca koji iste prima. Prema tome, učenje jezika u velikoj je mjeri sastavljeno od onoga što činimo intrinzično, odnosno unutar svog vlastitog tijela, procesi koje izvodimo, i od onoga što činimo u prirodnom svijetu, dokolici koja nas okružuje, ekstrinzično. Kao i u prethodnim raspravama, i ovdje se dotičemo međudnosa uma i tijela, naime vidimo da se i u samom jeziku, odnosno formiranju jezika kroz oblikovanje riječi i definiranje pojmova javlja međudjelovanje onog duhovnog i fizičkog jer je za aktivaciju mentalnih sklopova i oblikovanje jezika potrebno i nešto iz dokolice što će afektirati spomenuto stvaranje pojmova.

6. Logoterapija

Logoterapiju kao tehniku ili, možemo reći, psihoterapijsku metodu, ali istovremeno i umijeće pojedinca da otkrije smisao svog postojanja, razvio je bečki psihijatar Viktor Emil Frankl³². *“Logoterapija je više usredotočena na budućnost, odnosno na smisao koji će pacijent ispuniti u budućnosti.”*³³ U tehnici logoterapije, osoba se suočava sa smislom svog vlastitog postojanja, a osvješćivanjem istog u pacijentu dolazi do razvoja mogućnosti savladavanja neuroze. Sam termin logoterapije dolazi od grčke riječi *logos* što znači smisao pa je tako i sama logoterapija, kao što bismo mogli zaključiti iz samog značenja grčke riječi *logos*, usredotočena na dohvaćanje smisla čovjekova života, smisla njegova postojanja u ovom prirodnom svijetu. Jedan od primjera koje Frankl navodi kao otkrivanje smisla pojedinih osoba jest njihovo odgovaranje na pitanje *Zašto se još uvijek niste ubili?* Svaka od osoba u tom trenutku pronađe nekoga ili nešto prema čemu osjeća određenu odgovornost, a samim time i navodi određen smisao svog postojanja. Osoba koja na pitanje odgovori da su razlog njenog ne ubojstva djeca, očito smisao svog postojanja pronalazi u uzajamnoj ljubavi s djecom, kao i brizi za njih. Logoterapija se prema tome, baveći se smislom ljudskog postojanja, bavi onime što izričito karakterizira ljudsko biće. Uz smisao kao nešto specifično ljudsko, ona se bavi i takozvanim

³² Rođen 1905.godine, a koji je i sam bio iskusio boravak u koncentracijskim logorima, kao i gubitka članova obitelji, no ono što je bitno jest činjenica da je usred tako užasnih životnih uvjeta došao i do kraja ojačao stav o neizmjerne važnosti smisla života koji osobi pomaže u prevladavanju svih životnih katastrofa u kojima se nađe.

³³ Viktor Emil Frankl, *Čovjekovo traganje za smislom*, Planetopija, Zagreb 2010., str. 92.

noogenim neurozama: „*Noogene neuroze nemaju svoje podrijetlo u psihičkoj nego u „noološkoj“ (od grčke riječi nous za „um“) dimenziji ljudskog postojanja.*“³⁴ Uzimajući u obzir um kao nužan u osvješćivanju smisla vlastitog postojanja, možemo govoriti o važnosti onog mentalnog ili, bolje reći, mentalnog zdravlja koje se održava, kao što smo vidjeli pronalaženjem, odnosno shvaćanjem smisla vlastitog postojanja. Od trenutka u kojem se trenutno nalazimo do onoga u kojem ćemo doista postići jednom shvaćeni i zacrtani smisao života, svakako je potrebno određeno vremensko prolaženje, bilo kratkog ili nešto dužeg vijeka. Upravo iz tog razloga možemo govoriti, kako to i V. Frankl navodi, o ulozi koju napetost između onoga što smo postigli u životu te smisla do kojeg tek trebamo doći, koji trebamo realizirati, ima u održavanju zdravog, uravnoteženog mentalnog stanja osobe. Kako to Frankl navodi „... *samoostvarenje je vjerojatno nuspojava samonadilaženja.*“³⁵, što možemo protumačiti na način da smisao do kojeg dolazimo postavimo kao cilj, postizanjem željenog cilja, odnosno shvaćanjem smisla vlastitog postojanja i nadilaženjem onog stanja u kojem se trenutno nalazimo, odnosno samonadilaženjem dolazimo izravno i do samoostvarenja, do aktivnog spoznavanja i dohvaćanja svog smisla. Slično tome, Frankl smatra da također postoji mogućnost nadilaženja patnje, i to na način da u samoj patnji pronađemo određeni smisao.³⁶ „*Jedna je od temeljnih postavki logoterapije da čovjekov glavni cilj nije postići zadovoljstvo ili izbjeći patnju nego, naprotiv, vidjeti smisao u životu. Zato je, uostalom, spreman patiti, pod uvjetom, naravno, da njegova patnja ima smisao.*“³⁷ To usmjeravanje na pronalaženje smisla postojanja, usmjeravanje budućnosti karakteristično je za logoterapiju nasuprot poznatim psihoanalitičkim tehnikama i metodama koje „kopaju“ po čovjekovoj prošlosti pokušavajući pronaći uzrok trenutnom nezadovoljstvu. Ono što je ključno iz svega iznesenog shvatiti jest činjenica da je čovjek kao biće sastavljen od memorija prošlih događaja te usmjeravanja na budućnost i pronalaženja vlastitog smisla postojanja, kao osoba koja živi i djeluje u sadašnjem trenutku odlučivanjem o radnjama koje će poduzeti i odlukama koje će donijeti. „*Čovjek u sebi ima obje mogućnosti; koja će se aktualizirati ovisi o odlukama, a ne o uvjetima.*“³⁸ Ovu rečenicu Frankl iznosi na kraju svog djela, a nadovezuje se na njegovo primjećivanje kako su se u koncentracijskim logorima određene osobe ponašale kao svinje dok su se oni drugi ponašali

³⁴ Ibid, str. 94.

³⁵ Ibid, str. 102.

³⁶ Primjer nadilaženja patnje davanjem smisla istoj koji V. Frankl navodi jest slučaj u kojem se čovjek ni dvije godine nakon smrti svoje žene nije mogao pomiriti s time. Pitanje koje mu je Frankl postavio išlo je u smjeru upita o tome kako bi se njegova žena osjećala da je situacija obrnuta, što je čovjeku pomoglo shvatiti koliko bi u tom slučaju njegova voljena osoba patila. Shvativši to, njegova patnja zbog smrti voljene osobe dobila je određen smisao i u tom je smislu prestala biti patnja, odnosno osoba je doživjela određeno duhovno olakšanje.

³⁷ Ibid, str. 104.

³⁸ Ibid, str. 120.

kao sveci. Iz toga možemo zaključiti da način na koji će se osoba ponašati ovisi isključivo o njoj samoj i njenom odlučivanju, a ne toliko o situaciji i uvjetima u kojima se ona nalazi ili je izložena.

Kada govorimo o umu i onom duhovnom u čovjeku, o njegovom Ja koje ga kao takvo definira jedan od autora koji se bavio tematikom uma i tijela (Richard D. Precht) kaže da Ja centar na sreću ne postoji, ne u smislu duhovnog, već u smislu materijalnog nepostojanja, što je u biti dobro jer bolje da se Ja centar, tj. duša ne može pronaći, nego da ju znanstvenici pronađu i rastavljaju na dijelove i oduzmu joj čar „*Dobro je dakle, ne postoji nikakav Ja-centar. I to je u biti malo začuđujuće jer tko je – osim Descartesa sa svojom epifizom – u to zapravo vjerovao? Nijedan ugledan filozof posljednjih 200 godina nije tvrdio da je Ja materijalna supstancija u mozgu.*“³⁹ Upravo je iz tog razloga Ja koje svaka osoba posjeduje i koje ju određuje, ono koje istovremeno zadaje mnogo briga kako filozofima, tako i psiholozima, ali i znanstvenicima koji nemaju načina da dođu u doticaj s onim Ja osobe jer nema načina da se isti materijalizira.

7. Osjećaji

R. D. Precht tvrdi da „... *osjećaji i razum nisu u suprotnosti! Ne djeluju jedno nasuprot drugome, nego jedno uz drugo, u svemu što radimo. ... U slučaju nedoumice naši se osjećaji snalaze i bez previše razuma. Ali bez osjećaja razum ima problema, jer osjećaji kažu mišljenju kamo se treba usmjeriti. Bez emocionalnog poticaja nema ni mišljenja.*“⁴⁰ Kao što iz citata možemo iščitati, osjećaji igraju iznimno važnu ulogu u našim životima. Složila bih se s autorovim navodom da su upravo osjećaji oni koji usmjeravaju naše mišljenje obzirom na to da u većini situacija postupamo na određen način uzevši u obzir ljude kojima smo okruženi, kakav utjecaj isti imaju na nas ili pak kako se osjećamo u njihovom prisustvu. Upravo se zbog osjećaja koji su uvijek prisutni, u određenim situacijama naš razum vraća na točno odabrane trenutke i memorije koje smo stvorili. Naime, postoje trenuci u kojima se osjećamo loše, osjećamo potrebu za podizanjem vlastitog raspoloženja ili pak se jednostavno prisjetimo neke smiješne stvari koja nam se u nekom prošlom trenutku našeg života dogodila. Kada se zaljubimo, možemo sa sigurnošću reći da se ne radi isključivo o kemijskim procesima koji se odvijaju u našem organizmu u prisutnosti voljene osobe, već se u nama bude različiti pozitivni osjećaji i prilikom same pomisli na nju. Tako u takvom stanju duha dolazi do toga da se potaknuti

³⁹ Richard David Precht, *Tko sam ja?*, V.B.Z. izdavaštvo, Zagreb 2011., str. 47.

⁴⁰ R. D. Precht, *Tko sam ja?*, str. 53.

vlastitim osjećajima u nama pobuđenima od strane dotične osobe, prisjećamo svakog trenutka provedenog s njom, prebacimo se u romantičarski *mod* i slično. Zbog čega možemo bez ikakvog dodatnog propitivanja zaključiti na važnost osjećaja kao i naših ostalih duhovnih kategorija te važnost koju isti igraju u našem motiviranju za izvršavanje određenih radnji, kao i usmjeravanjem misli u točno određenom smjeru pa čak i utječući na vlastito ozdravljenje, kako u smislu mentalnog zdravlja, tako i u smislu fizičkog.

8. Pamćenje

Precht naglašava da neuroznanstvenici „dijele pamćenje u užem smislu na deklarativno (eksplicitno) i ne-deklarativno (proceduralno, implicitno) pamćenje. Ova razlika odgovara upravo svijesti i podsvijesti. Eksplicitno pamćenje doziva ono svjesno doživljeno i promišljeno pa se ovdje može govoriti o onome čega se sjećamo. Proceduralno pamćenje zahvaća stvari koje pohranjujemo bez da ih primijetimo i znamo, kao u mojem slučaju s mirisima podzemne željeznice u Berlinu.“⁴¹ Prema tome, u slučaju da prizivanje sjećanja možemo objasniti određenim oblikom pamćenja, radnji i aktivacija u mozgu, u kojoj mjeri možemo govoriti o inteligibilnom karakteru sjećanja te kakvog su sjećanja karaktera zapravo, kako ih možemo okarakterizirati i kuda smjestiti, jesu li neuroznanstvenici u pravu kada razlikuju različite oblike pamćenja i u neka od njih smještaju samo sjećanje? Koja pozicija bi bila u pravu, ako poziciju neuroznanosti navodimo kao onu pogrešnu te na koji bi način ona definirala sjećanje, kuda bi ga smještala i na koji način objasnila njegovo prizivanje u sadašnjem trenutku?⁴²

Upravo se na to polje pamćenja orijentirao i jedan od najznačajnijih svjetskih neuroznanstvenika, Eric Kandel koji se pita sljedeće: „*Područje u koje se Kandel odvažio krenuti nije moglo biti nepreglednije: istraživanje pamćenja. Što su zapravo pamćenje i sjećanje? Nije jednostavno odgovoriti na ovo pitanje. Nije li pamćenje nešto slično kao naš identitet? Što bismo bili bez sjećanja? Ne samo da bez sjećanja ne bismo imali biografiju, nego ne bismo imali ni život, bar ne svjestan.*“⁴³ Pamćenje igra iznimno važnu ulogu u našim životima, kao ono koje nam omogućava zadržavanje određenih znanja, a samim time i vrednovanje kako situacija tako i ljudi na temelju onog spoznatog i u pamćenju pohranjenog. Uz to pamćenje možemo usporediti sa foto albumom koji nosimo u svojim glavama i koji nam

⁴¹ Ibid, str. 71.

⁴² Ibid, str. 71. parafraza

⁴³ Ibid, str. 69.

pomaže u određivanju nas samih kao i prepoznavanju nama važnih ljudi. Jer bez pamćenja, iako bismo postojali kao osobe, mi ne bismo znali tko smo mi sami, tko su ljudi koji nas okružuju, a samim time ni sve osnovne radnje koje smo tijekom svog života naučili i pohranili u pamćenju, izuzev onih koje su nam postale automatiziranim radnjama izvođene bez razmišljanja i bez potrebe zadiranja u pamćenje.

9. Tijelo

Richard Precht u svojoj knjizi naslovljenoj *Tko sam ja?* između ostaloga govori i o tome kako je Santiago Ramón y Cajal⁴⁴ uz težnju za istraživanjem ljudskog mozga, pažnju i vrijeme usmjerio upravo na detaljnije proučavanje i shvaćanje ljudskog mozga, on je osim detaljne anatomske podjele na dijelove mozga koja je do tada postojala, težio tome da shvati procese u mozgu i osnivanju nove znanosti koju bi nazvao racionalna psihologija⁴⁵. Proučavao je isključivo mrtve životinje i mozgove mrtvih ljudi, obzirom na to da za istraživanja na živim mozgovima u 19.st. još nije bilo mogućnosti. Naravno da je to bio problem jer kako se uopće može otkriti način na koji mozak funkcionira u slučaju nemogućnosti promatranja procesa koji se u njemu odvijaju. Ipak, Cajal je u tome nekako uspio. Postavio je temelje za moderno istraživanje živčanog sustava u mozgu, napisao je velik broj radova i osamnaest knjiga, što ga je učinilo najznačajnijim neuroznanstvenikom svih vremena, dok su njegova istraživanja bila značajna upravo zbog toga jer su živčane stanice koje se nalaze u mozgu izgledale znatno drugačije od ostalih stanica u tijelu.⁴⁶

U govoru o međumozgu koji se sastoji od talamusa, hipotalamusa, suptalamusa i epitalamusa između ostaloga tvrdi i sljedeće: „*Njegova uloga većinom je uloga posrednika i emocionalnog procjenitelja.*“⁴⁷ Dok je pitanje koje si ovdje sukladno navedenom citatu možemo postaviti, ono o tome kako je moguće da mozak koji je fizičkog karaktera bude emocionalni procjenitelj nečeg nefizičkog kao što su na primjer emocije, jedino ako razmišljamo o njima kao aktivacijama neurona, što ponovo nije u potpunosti ispravno, obzirom na to da emocije izazivaju određene reakcije i u onom duhovnom u čovjeku. Jer, iako

⁴⁴Santiago Ramón y Cajal španjolski je neuroznanstvenik koji se prvenstveno bavio proučavanjem anatomije nervnog sistema, rođen je 1852. godine, te je dobitnik Nobelove nagrade u području rezerviranom za psihologiju ili medicinu, godine 1906.

⁴⁵Racionalna se psihologija kao ona koja prvenstveno proučava dušu i sve njene karakteristike, a samim time i odnos u kojem stoji spram tijelu razlikuje od na primjer empirijske psihologije koja eksperimentima dolazi do određenih saznanja o psihičkim fenomenima.

⁴⁶R. D. Precht, *Tko sam ja?*, str. 31. parafraza

⁴⁷Ibid, str. 34.

neuroznanost ima mogućnosti proučavanja određenih centara mozga kao i njihovih funkcija, te posljedica do kojih dolazi oštećenjem istih, ona još uvijek nema, a razumno je vjerovati da nikada ni neće, imati načina za proučavanje i shvaćanje onoga što u određenom trenutku mi osjećamo te koji je razlog našeg osjećanja upravo tog osjeta, emocije u upravo tom trenutku, obzirom na njihovo korištenje aparata kao što je na primjer MRI skener⁴⁸. Jedan od primjera koji možemo navesti jest čovjekovo slušanje određene glazbe. Ono što nam znanost može pokazati jest što se dešava s određenim neuronima, protokom krvi u mozak, sinapsama i slično, no ono što je takvom fizički orijentiranom proučavanju nemoguće otkriti jest stanje našeg duha u trenutku slušanja naše omiljene glazbe, opis načina na koji se osjećam, što osjećam i zbog čega upravo to osjećam. Jedno od zanimljivih pitanja koje R. D. Precht postavlja je sljedeće: „*I kako moji prsti u trenutku dok pišem ovu rečenicu u desetini sekunde pronalaze tipke na tastaturi? Kad bi mi netko rekao da nacrtam tastaturu ne gledajući, vjerojatno ne bih pogodio niti jednu tipku. Moji prsti znaju sasvim očito više nego ja!*“⁴⁹ Koje objašnjenje bismo mu mogli ponuditi, koji odgovor dati? Jer čini se sasvim razumljivim da ako znam u trenutku pisanja bez gledanja pronaći točno određeno slovo na tipkovnici, da ću biti u mogućnosti istu i nacrtati, no taj zadatak prosječnom čovjeku nije lako izvediv. Što je razlog tome? Koliki bismo broj slova sa sigurnošću stavili, nacrtali na pravom mjestu, pravim redoslijedom, koliko bismo njih pogodili, a koliko ne bismo uopće znali kuda smjestiti? Mogućnost odgovaranja na postavljena pitanja zahtijeva dodatna proučavanja kako sposobnosti uma i procesa koji se u njemu odvijaju, tako i detaljnog proučavanja mozga, živčanih veza, neurona, sinapsa i slično.

Kada govorimo o tijelu, a samim time o mozgu, zanimljivo je spomenuti i *savante*, tj. ljude koji: „... imaju zapanjujuće sposobnosti pamćenja određenih područja, poput Kima Peeka. On je bio uzor za film *Kišni čovjek* u kojem je Dustin Hoffman glumio autističnog savanta. Kim živi u Salt Lake Cityju i trenutno zna napamet od riječi do riječi otprilike 12.000 knjiga, kao što bez razmišljanja zna koji dan pada na bilo koji kalendarski datum.“⁵⁰ Bez obzira na takve iznimne sposobnosti, on ima 50 godina i dalje živi s ocem, nesposoban za osnovne životne radnje kao što su spremanje jela ili oblačenje. Naime, kako neuroznanstvenici tvrde, u slučaju savanta, određene funkcije njegovog mozga nedostaju ili su reducirane, što se nadomješta proširivanjem, tj. povećanjem sposobnosti funkcija drugih dijelova, što objašnjava nevjerojatne sposobnosti prethodno spomenutog savanta Kima Peeka. Tako objašnjen slučaj

⁴⁸ MRI – „magnetic resonance imaging“ medicinski je način dijagnosticiranja koji se koristi za jasnije prikazivanje struktura određenih dijelova našeg organizma, npr. naše glave.

⁴⁹ Ibid, str. 65.

⁵⁰ Ibid, str. 70. – 71.

savanta može nam poslužiti kao primjer za pripisivanje točno određenih funkcija koje čovjek svakodnevno obavlja točno određenim dijelovima mozga, kao što na primjer znamo da su sljepoočni režnjevi mozga odgovorni za primanje slušnih informacija.

a. Memorija

Neki se procesi memorije shvaćaju kao serije interakcija okoliša u kojem se organizam nalazi i organizma koji se prisjeća, iako spomenutu interakciju ne uključuju sve forme sjećanja. Među memorijom razlikujemo dva njena oblika: proceduralnu memoriju koja omogućuje prisjećanje načina na koji nešto napraviti i epizodičku memoriju koja nam omogućuje prisjećanje točno određenih epizoda života koja imaju točno određen smještaj u vremenu i prostoru. Uz dvije spomenute postoji i semantička memorija koja predstavlja memoriju činjenica, a u kojoj pronalazimo proceduralne i epizodičke sisteme. U razvoju modernog uma nužna je tranzicija na eksternalnu formu reprezentacije s forme iskustva, te je upravo transformacija s unutarnjih reprezentacijskih karakteristika koje su karakterizirane epizodičkim iskustvom prema izvanjskim mimetičkim reprezentacijama ključna točka u razvoju modernog uma. Radna memorija je sistem privremenog čuvanja informacija koje su potrebne i koje se koriste u različitim kognitivnim procesima, a tu je radnu memoriju kao onu sastavljenu od bioloških procesa i eksternalne manipulacije, potrebno sagledavati kao u njoj biti hibridnu. Govoreći o radnoj memoriji, pohrani informacija i činjenica, govorimo li o nečem materijalnom ili duhovnom, radi li se o stvaranju novih neuronskih veza i sličnim fizičkim procesima ili pak govor o informacijama, njihovom zadobivanju i pohrani moramo sagledavati kao duhovne procese. Odgovor na to bi nam mogla ponuditi umjetna inteligencija, odnosno mogućnost programiranja robota za automatsku pohranu informacija, bez potrebe za dodatnim programerskim nadopunama. U slučaju da je pretpostavljeno izvedivo, možemo tvrditi o materijalnom karakteru akcije pohranjivanja informacija, kao i njihovom budućem prizivanju.

b. Kloniranje

Što je ili tko je klon uopće? Misle li klonovi i osjećaju li podjednake osjećaje kao i osobe čiji klonovi jesu ili razvijaju zasebne osjete, stavove, misli, te što je s onim duhovnim u spomenutim klonovima? Precht u pogledu kloniranja postavlja pitanje: „*Kako ćemo dakle vrednovati kloniranje? Započnimo s argumentom ljudskog dostojanstva. U kojoj se mjeri čovjek prilikom kloniranja ne promatra kao »vrijednost po sebi«, nego se na moralno nedopustiv način ostavlja »bez svrhe« (obesvrhljuje)?*“⁵¹ Uz govor o osnovnim vrijednostima

⁵¹ Ibid, str. 167.

čovjeka i problemu koji se u tom kontekstu javlja s kloniranjem, možemo nadovezati i govor o vjerojatnosti da će reproduktivno kloniran čovjek imati problema s doživljavanjem sebe kao individue zbog svog nastajanja dijeljenjem, zbog čega ga sve u njegovom životu upućuje na to da je kopija, oduzimajući mu osnovnu ljudsku vrijednost, njegovo definiranje kao zasebne, posebne individue. No pitanje koje se postavlja jest u kojoj mjeri on zapravo jest u pogledu svojih karakteristika posebna, specifična individua, ako je nastao dijeljenjem, odvajanjem od druge već definirane, postojeće individue. Pa posjeduje li takva klonirana individua vlastita svojstva, svijest, voljni, požudni i misaoni dio, kao i sve one tjelesne dijelove, ili je isključiva kopija. Uz takvo reprodukcijско kloniranje javlja se, po mišljenju Prechta, ono terapeutsko: „*Pojam terapeutsko kloniranje odnosi se na jednu viziju medicine u budućnosti: da bi jednoga dana uz pomoć embrionalnog tkiva bilo moguće stvoriti organe koji će se presađivati bolesnim ljudima.*“⁵² Dakle terapeutsko se kloniranje odnosi na uzgoj određenih organa, kao što je poznati pokušaj uzgoja ljudskih organa na svinjama ili pak uzgoj vlastitih novih stanica. Nakon toga, pogledajmo sljedeće: „*Sada uzmimo kao gotovu činjenicu da su čovjekovo znanje, percepcija, svijest, a također i ambicioznost, ljubomora i hrabrost funkcije ljudskoga mozga. Ne može se djelovati kao biološki znanstvenik ako se ne vjeruje kako je ljudski mozak, zajedno sa svojim izdancima u čitavom živčanom sustavu, sjedište cjelokupnog psihičkog života i iskustva.*“⁵³ Što bismo mogli reći o navedenoj pretpostavci? Kako tjelesnim parametrima, materijalnim istraživanjem izmjeriti stupanj ljubomore ili sreće koju čovjek osjeća i pritom objasniti na koji način on osjeća upravo tu i zašto? Tako su na primjer i Franz Joseph Gall i Johann Kaspar Spurzheim zagovornici pravca pod nazivom frenologija, kao pravca proučavanja koji smatra da podaci o čovjekovu intelektu proizlaze iz oblika i veličine lubanje, odnosno njezinih fizičkih karakteristika. Postoji određeni razlog zbog kojeg je ipak potrebno spomenutom pravcu, odnosno njegovom programu dati određeno priznanje, a taj razlog je što su njegovi zagovornici nastojali proučiti način na koji ljudski mozak zapravo izgleda. Rezultate do kojih su došli, odnosno rezultate o veličini i građi mozga pokušali su povezati s aspektima ljudske misli i ponašanja, što možemo smatrati razlogom povezivanja proučavanja uma s mozgom: „*Tek su tijekom protekla dva stojeća svoj interes za ljudski um znanstvenici usmjerili na organ pod imenom mozak.*“⁵⁴

⁵² Ibid, str. 166.

⁵³ H. Gardner, M. L. Kornhaber, W. K. Wake, *Inteligencija*, str. 157.

⁵⁴ Ibid, str. 157.

10. Međuodnos duše i tijela

Velik broj rasprava o odnosu uma i tijela koje se vode u moderno vrijeme svoj temelj pronalaze u idejama do kojih je došao Descartes koji je također ukazao i na fenomen tzv. *fantomske boli*, odnosno pojavljivanje boli u amputiranim udovima. Osim razlikovanja mentalnog i fizičkog po pitanju protežnosti⁵⁵, oni se razlikuju i po načinu na koji pojedinac ima pristup mentalnom naspram onom fizičkom sadržaju. Razlikovanju fizičkog od onog mentalnog kao npr. vlastitih misli kojima pojedinac ima izravan pristup. Upravo zbog tako različitog karaktera i karakteristika, pitanje koje se pojavljuje jest mogućnost njihove kauzalne uzrokovanoosti. U slučaju identičnosti mentalnih i fizičkih događaja te ne problematične uzrokovanoosti fizičkih događaja i oni mentalni također mogu biti uzrokovani. Jedna od teorija jest i funkcionalizam koji stanja uma smatra funkcionalnim stanjima stvorenja koja ih posjeduju. Tako je npr. bol funkcionalno stanje karakterizirano zauzimanjem određene odgovarajuće kauzalne uloge. Oni fizikalna stanja smatraju realizatorima mentalnih stanja pa je tako npr. bol realizirana određenim fizikalnim stanjem. Kada govorimo o umu i iskazima uma, jedno od najdubljih pitanja i problema koji se javlja jest ono o smještanju kvaliteta svjesnih iskustava, odnosno kvalija u vanjski uzročni fizički svijet. Pitanje se sastoji u upitu o poziciji smještaja kvaliteta iskustva koje ima pojedinac, u slučaju kada se iste ne bi smještalo u mozak. Kvalitete na primjer bijelosti i sjajnosti nisu kvalitete naših iskustva već objekta koji percipiramo, zbog čega je potrebno razlikovati spomenute vrste kvaliteta, kao kvaliteta koje posjeduje objekt od onih kvaliteta koje posjedujemo mi sami kao kvalitete naših iskustava. Jedan od primjera za razlikovanje mentalnog i fizičkog u filozofiji jest i onaj sa zombijima gdje se na njih ne gleda s popularnog stajališta kao na „nemrtve“ koji se hrane ljudskom krvi, već kao na bića koja su fizički identična ljudima. Kada bismo postavili čovjeka pored zombija i upitali se koji je koji, susreli bismo se s nemogućnošću njihovog distingviranja, iako među njima ipak postoji jedna jedina razlika, a to je nedostatak svjesnog iskustva.

a. *Osobni identitet*

Odgovor na pitanje *Što je osobni identitet?* teško je dati, dok se uobičajeno pod izrazom „osobni identitet“ podrazumijeva govor o identitetu neke određene individue, zbog čega se taj identitet upravo i sastoji od onoga što doprinosi njenoj posebnosti, odnosno onoga što osobu

⁵⁵ Protežnosti koju definiramo kao svojstvo nečega što je protežno, odnosno što zauzima određen prostor. U tom se smislu mentalno kao ono duhovnog karaktera strogo razlikuje od onog fizičkog koje je materijalnog karaktera i koje prema tome zauzima određen prostor u ovom prirodnom svijetu.

čini upravo tom osobom i ujedno različitom od drugih. Za razliku od psihologa koji govor o osobnom identitetu razumiju u smislu postavljanja pitanja „tko sam ja?“, filozofi pod njime razumijevaju sve ono što je potrebno osobi da opstane od danas do sutra, odnosno njezino postojanje kao jedne te iste osobe u različitim vremenima. Zatim dokazi koji nam pomažu u odlučivanju o tome da je neka osoba ista ona osoba koja je i jučer bila na određenom mjestu, kao na primjer dokaz da je moj najbolji prijatelj koji je danas došao do mene ista ona osoba s kojom sam se vidjela i jučer ili pak dan prije, a spomenute dokaze uzimamo iz memorije i fizičkog kontinuiteta, znajući da je to upravo ona osoba s kojom sam najbolji prijatelj već npr. 10 godina, kao i na temelju njegove fizičke pojavnosti koja se od jučer do danas nije u bitnome promijenila. Naime, moguća je određena akcidentalna promjena, kao npr. da moj najbolji prijatelj oboji kosu bez da mi je rekao, no ja ću i dalje kad ga vidim biti svjestan da je osoba koja stoji preda mnom upravo osoba koju poznajem kao svog najboljeg prijatelja.

U kontekstu govora o osobnom identitetu potrebno je spomenuti osobnost kao onu koju su određeni filozofi smatrali jedinom nužnom u kontekstu svih pitanja o ljudskom identitetu. Iz definicije osobe⁵⁶ vidimo da Ja jesam osoba, i u slučaju transplantacije mog mozga, osoba bi bilo i to biće kojemu bi moj mozak bio transplantiran, iako nam to ne govori ništa o tome jesmo li u tom slučaju Ja i osoba kojoj je moj mozak transplantiran ista ili pak različita osoba. Ako uzmemo u obzir da osobu čini ono duhovno i ono fizičko, u slučaju postojanja dviju različitih osoba, obje bi bile svjesne svog postojanja i svojih potreba i osjećaja, dok bi u slučaju povezivanja mene kao osobe čiji je mozak transplantiran s osobom kojoj je isti transplantiran, postojala samo jedna svjesnost o postojanju, potrebama i osjećajima. Upravo je to primjer kojim bi se dokazalo nalazi li se um i ono duhovno u osobi u njenom mozgu u kontekstu njezinog fizičkog dijela ili pak negdje drugdje, obzirom na to da u slučaju smještanja uma, onog duhovnog u mozak, osoba kojoj je moj mozak transplantiran postala bi mojom osobom jer joj je transplantiran moj mozak s kojim dolazi i moj um, odnosno moj duhovni dio. Iz toga nam se izravno nameće i pitanje o tome *Što smo mi uopće?* Jesmo li materijalni ili ne i slična pitanja koja se postavljaju u filozofiji uma i vežu uz govor o osobnom identitetu, dok je ono najrasprostranjenije mišljenje o ljudskim bićima i našem sastavu među filozofima ono da smo nematerijalne duše bez dijelova. Što je neadekvatno tvrditi obzirom da smo i sami kao živa

⁵⁶Stipe Kutleša, *Filozofski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2012., str. 853. → „Osoba, pojam koji se vezuje uz kazališnu masku u staroj Grčkoj, ... U kontekstu teologijskih trinitarnih rasprava, filozofskom su određenju osobe osobito pridonijeli ranokršćanski pisci. Tako je postala glasovitom Boetijeva definicija osobe kao »individualne supstancije razumne prirode«. Navedenim filozofskim određenjima zacrtani su temeljni pojmovi- razumna narav, individualnost, nepriopćivost, supstancijalnost – kojima se i danas nastoji opisati bit osobnosti. U suvremenim filozofijama osobe naglašava se kao bitni element osobnosti čin, djelovanje, angažiranost.“

ljudska bića svjesni da smo sastavljeni kako od onog duhovnog dijela, tako i od onog materijalnog, protežnog i prolaznog dijela smještenog u ovom prirodnom svijetu koji nas okružuje. Kada govorimo o identitetu potrebno je spomenuti dvije vrste koje se ujedno međusobno i razlikuju, a to su brojčani ili kvantitativni identitet i kvalitativni identitet, obzirom na to da kvalitativno identičan znači biti identičan, točno jednak, dok osoba može biti kvantitativno identična s nekim budućim bićem, odnosno biti upravo to biće koje postoji u neko drugo vrijeme. Ljudska se bića s vremenom, kroz život kvalitativno mijenjaju, ona rastu, dobivaju na težini, mijenjaju izgled i sl., no ono što nitko i ništa ne može promijeniti jest brojčani ili kvantitativni identitet osobe. Pitanje koje je pogrešno pitati jest pitanje o tome što je dovoljno, a što nužno za „njih“ da ne budu dvije, već jedna osoba. Osoba je esencijalno osoba i zbog toga ona ne može biti ništa drugo do osoba. Kada govorimo o opstanku osobe, postoje različiti odgovori na to pitanje od kojih Julian Nida-Rümelin izdvaja tri kao glavna: psihološki, somatski i jednostavni pristup ili pogled, uz koje postoji još jedan, a kojeg autor spomenutog dijela zanemaruje: pogled koji smatra da mi uopće ne opstajemo jer prošli ili budućí mi ne možemo brojčano biti identični sa sadašnjim sobom. Kada malo bolje promislimo, naše osobe zapravo nisu jednake ni prošlom „Ja“, kao ni onom budućem jer starimo iz stotinke u stotinku, kao što nam se u međuvremenu moglo nešto dogoditi, npr. posjekotina. No, ono što je bitno jest da u esenciji i dalje ostajemo mi, bez obzira na promjene atributa, odnosno akcidentalne promjene koje nam se dešavaju. Objašnjavanje mentalnog kontinuiteta najbolje se postiže promatranjem termina kauzalne ovisnosti, odnosno povezanosti budućeg i sadašnjeg „Ja“ memorijama koje imam, kao i određenim mentalnim karakteristikama koje posjedujem. Jer, i sami smo svjedoci, tvrditi da smo isti oni koji smo bili prije 20 godina kada smo bili djeca možemo zahvaljujući memoriji u koju pohranjujemo sva iskustva koja smo proteklih, proživljenih godina stekli, osobe koje smo upoznali, kao i situacije u kojima se naša osoba zatekla, događaje koji su utjecali na duhovni dio naše osobe, kao i one koji su utjecali na njezin fizički dio, ukratko sve ono što nam služi kao potvrda da smo upravo ta osoba koja je proživjela sve spomenute trenutke i koja je postojala jučer kao Ja koje postoji i danas. A ono što je takvom Ja, odnosno ljudskom biću od iznimne važnosti je biti slobodan u odlučivanju zbog uvjerenja da upravo sloboda ima konstitutivnu ulogu u ljudskom dostojanstvu. *„Tema ljudske slobode zaista leži na crti dodira znanstvene teorije, filozofije jezika, filozofije duha i etike s jedne strane, te psihologije, neurofiziologije i fizike s druge. Jedva da postoji filozofski problem kod kojeg bi se znanstvena i filozofska pitanja mogla tako malo razdvajati.“*⁵⁷ O posebnosti čovjeka

⁵⁷ 19.str. J. Nida-Rümelin, *O ljudskoj slobodi*, str.19.

kao bića koje posjeduje slobodnu volju govori nam i sljedeći citat: „*Nijedno živo biće osim čovjeka nema sposobnost refleksivnog samovrednovanja, koje bi se manifestiralo u željama drugog reda. Sloboda djelovanja za Frankfurta je okarakterizirana sposobnostima da se čini ono što se želi. Od te slobode djelovanja valja razlikovati slobodu volje, koja se ne sastoji u tome da se čini što se želi (ili da se može činiti ono što se želi), već u tome da se posjeduje sposobnost da se želi ono što se želi željeti.*“⁵⁸ Iz toga možemo zaključiti, kao što to navodi J. Nida-Rümelin, da jedino čovjek ima slobodu volje, dok slobodno djelovanje možemo pripisati i životinji. Na primjer ako životinja učini ono što je namjeravala učiniti, možemo pripisati nešto kao što je npr. volja prvog reda, no kao što autor navodi, one nemaju vjerojatno sposobnost tvorenja želja drugog reda, što je rezervirano za ljudsku osobu, a to je upravo sloboda volje. A oduzimanje biću njegovog konstitutivnog elementa kao što je za čovjeka sloboda volje, vodi polaganom duhovnom, a naposljetku i u skladu s time, i tjelesnom propadanju istog. Takvo oduzimanje slobode volje, može se usporediti i s poniženjem osobe jer u svojoj biti u određenoj mjeri oduzeti ili ograničiti osobnu slobodu čovjeka znači poniziti ga u cijelosti, kako kao duhovno, tako i kao tjelesno biće. „*Poniženje, koje bi ovdje bilo presudno, koje oštećuje samopoštovanje i vrijedna ljudsko dostojanstvo, u tom je smislu egzistencijalno: odnosi se na ono što spada u neizostavne pretpostavke samoodređenog života. Moglo bi se to formulirati i na sljedeći način: Povreda ljudskog dostojanstva ugrožava status individue kao osobe, kao slobodnog i odgovornog aktera.*“⁵⁹ Poniziti osobu, utjecati na njezin duhovni dio, oduzeti joj slobodu (u određenoj mjeri)⁶⁰ kobno je za njenu egzistenciju kao osobe, kao individue koja se između ostaloga definira i slobodnim voljnim odlučivanjem. Iz čega vidimo da je upravo slobodna volja ono što je nužno da pojedinac živi u samopoštovanju, upravlja svoje djelovanje u ispravnom smjeru, te time djeluje i živi u poštovanju spram drugih. Frankl tvrdi da je od iznimne važnosti očuvanje slobodne volje: „*Čovjek može sačuvati trag duhovne slobode, neovisnosti uma, čak i u tako strašnim uvjetima psihičkog i fizičkog stresa.*“⁶¹

Prva rečenica preludija napisanog za simfonijsku kantatu pod naslovom *Plemstvo duha*, što je ujedno i naslov knjige glasi ovako: „*Najvažnije događaje u životu ne možeš isplanirati,*

⁵⁸ Ibid, str. 77.

⁵⁹ Ibid, str. 128.

⁶⁰ Govorim o oduzimanju slobode u određenoj mjeri, jer nema načina da se osobi kao duhovnom samosvjesnom biću u cijelosti uskrati pravo na slobodu, odnosno mogućnost slobodnog mišljenja, jer čak i u najgoroj životnoj situaciji u kojoj nam je u cijelosti oduzeto slobodno djelovanje kao što možemo vidjeti u knjizi Viktora Frankla pod naslovom *Čovjekovo traganje za smislom* u kojoj opisuje svoje iskustvo u koncentracijskim logorima. Situacije u kojima je tjelesno bio na izmaku snaga s potpuno oduzetim mogućnostima slobodnog fizičkog djelovanja, ono što mu nitko nije mogao oduzeti jest bila sloboda mišljenja, usmjeravanja misli na točno određen sadržaj na koji osoba u tom trenutku želi upravljati svoje misli.

⁶¹ V. Frankl, *Čovjekovo traganje za smislom*, str. 67.

oni te jednostavno zateknu. Neočekivan je dan u kojem ti u život uđe prijateljstvo, ljubav; “⁶² Promislimo li iznesenu izjavu detaljnije dolazimo do toga da je ona determinističkog karaktera, odnosno govori o predodređenosti našeg života, nemogućnosti utjecanja na situaciju u kojoj ćemo se zateći. No, je li izjava da ne možemo utjecati na trenutak u kojem ćemo upoznati nekoga tko će nam postati prijatelj, ostaviti nezaboravan trag u nama ili čak postati „ljubav našeg života“ zaista pogrešna, ili smo mi doista u nemogućnosti utjecati na navedeni događaj, trenutak, susret, pa ipak, znači li to da smo determinirani i da nemamo mogućnost drugačijeg djelovanja od načina na koji djelujemo. Naslov knjige *Plemstvo duha* dolazi od naslova simfonijske kantate koju je prema stihovima Walta Whitmana skladao Joseph Goodman. Kada govori o plemstvu duha, autor navodi Spinozino stajalište spram slobode navodeći: “*A ova jednako dragocjena kao i teška i rijetka sloboda, ovaj životni ideal, učeni je pjesnik nazvao plemstvom duha.*”⁶³ Povezavši sve izneseno u ovom citatu, slobodu zajedno s životnim idealom za koji nam je nužna sloboda, obzirom na mogućnost vlastitog promišljanja života i određivanja vlastitih ciljeva, vidimo da autor obje sposobnosti smatra kao jedne od najvažnijih duhovnih sposobnosti. Iako se i sama slažem s nužnim međudjelovanjem onog duhovnog i tjelesnog u čovjeku, ujedno mi je i razumljivo da je upravo ono duhovno nadmoćno, a samim time i sloboda duhovnog karaktera kao ono nužno za naše definiranje kao osoba biva jedno od najvažnijih, ako ne i najvažnije svojstvo, sposobnost čovjeka kao svjesne osobe. Uz slobodu se vežu i različiti pogledi, kao npr. determinizam kao uvjerenje da je čitav svijet determiniran, inkompatibilizam kao pogled koji smatra da u tako determiniranom svijetu ne može postojati slobodna volja, a uz njih postoje i oni koji priznaju slobodnu volju i u korist iste niječu determinizam. Kao primjer za determinizam možemo uzeti i slučaj govora o nastajanju Gregorijeva rasjeda, a s njime i formiranja današnjeg čovjeka jer, kako to poznati paleoantropolog Richard Leakey kaže, da Gregorijev rasjed nije nastao u ono vrijeme i na onom mjestu na kojem je nastao, moglo se dogoditi i to da se vrsta današnjeg čovjeka i ne pojavi. Možemo li s obzirom na to reći da se za današnje globalno zatopljenje i uništenje ozona može tvrditi da u slučaju da ne dođe do katastrofe do koje bi to moglo dovesti, neće nastati nova evolucijski razvijenija vrsta bića od one kakva postoji danas, tj. kakvi smo mi. Bismo li mi evoluirali u neku napredniju vrstu kao što su npr. evoluirali neki hominidi kao npr. australopiteci i po prvi puta uspostavili uspravan hod. Postoji li mogućnost evolucije uopće, ako bi nestalo ozona, a samim time i mogućnosti nas da dišemo.⁶⁴ Je li to dovoljno za

⁶² R. Riemen, *Plemstvo duha*, str. 9.

⁶³ Ibid, str. 33.

⁶⁴ R. D. Precht, *Tko sam ja?*, str. 25. parafraza

pretpostavku determinizma? Naravno da nije, mogao je možda postojati i takav razvoj događaja da se današnji čovjek razvio i bez Gregorijeve rasjeda kako to tvrdi spomenuti znanstvenik koji je možda i u krivu kada pretpostavlja da je upravo taj rasjed uvjetovao pojavu razvijenijeg čovjeka i sl. Govoreći o determinizmu i slobodi volje, u kontekstu *argumenta posljedica* javlja stav da agent slobodno djeluje isključivo ako ima mogućnost izbora i drugačijeg djelovanja od načina na koji je djelovao. Pitanje koje se u tom kontekstu postavlja jest pitanje o tome kako mi možemo znati da smo u mogućnosti djelovati na drugačiji način od onoga na koji smo zapravo djelovali, te ako bismo imali takvo saznanje, bismo li djelovali na drugačiji način od onoga na koji djelujemo bez njega. Zbog čega odgovornima za određen postupak smatramo isključivo osobe koje su određen postupak izvršile u potpunosti svjesno i slobodne od bilo kakvih izvanjskih utjecaja ili pak utjecaja drugih? „*Mi odgovornima za djelovanje držimo samo ljude koji su autori svog djelovanja, čije je djelovanje, dakle, u skladu s njihovim željama i koji su u suglasnosti sa svojim željama, koji su, dakle, autonomni po pitanju volje i ponašanja.*“⁶⁵ Zatim *argument procjene* koji za razliku od prethodnog smatra da mi nismo imali nikakvog izbora o onome što se dogodilo davno prije našeg postojanja, te da isto tako nemamo nikakvog izbora u kontekstu zakona prirode, onoga kakvi oni jesu i što uopće jesu. *Hijerarhijska izjava* navodi kako osobe uz težnju za izvođenjem određene radnje imaju i sposobnost kritičkog propitivanja i vrednovanja istih. Slažem se da u većini situacija čovjek kritički procjenjuje situaciju i sagledava različite mogućnosti djelovanja, iako postoje i one situacije u kojima on djeluje instinktivno, bez prethodno spomenutog kritičkog propitivanja situacije u kojoj se nalazi. Ono što je u osnovi bitno razlikovati jesu slobodna volja i determinizam. Imajući na umu slobodnu volju, mislimo o mogućnosti djelovanja na drugačiji način od načina na koji smo djelovali, dok misleći o determinizmu govorimo o pogledu koji smatra da nikako nismo bili u mogućnosti djelovati drugačije od načina na koji smo uistinu djelovali. Na području spomenute tematike čovjekove slobode, slobodnog odlučivanja, oslobođenosti od predodređenosti i determinizma postoje različite teorije i stajališta od kojih se u gotovo svakome može pronaći barem u određenoj mjeri relevantni stav, no o tome više nekom drugom prilikom.

Naše se neznanje o različitosti duše i tijela reflektira u nemogućnosti razumijevanja kategorijalne različitosti između onog duhovnog i fizičkog. Duša ne samo da utječe na pokretanje tijela, već ona njime upravlja, a upravo takva međupovezanost tih strogo različitih dijelova omogućava raznolike interpretacije njihovog odnosa i povezanosti. Neka od pitanja

⁶⁵ J.N. Rümelin, *O ljudskoj slobodi*, str. 92.

koja se odnose na odnos duše i tijela jesu npr. je li duša tijelo, postoji li jedna inteligencija za sve nas ili ima toliko intelektualnih principa koliko i ljudi, od čega je sastavljena duša, je li od forme i materije i slična. Zanimljivu izjavu daje Nida Rümelin: „*Lijepo je ono što vidimo, još ljepše je ono što percipiramo, no najljepše od svega je ono što ne možemo shvatiti.*“⁶⁶ Iz toga možemo zaključiti na najniži nivo zadovoljstva koji proizlazi iz onog fizičkog, iza čega slijedi ono duhovno, odnosno percipiranje onog fizičkog i izazivanje određenih osjećaja u nama koji su, kao što smo imali priliku vidjeti, duhovnog karaktera, dok na kraju dolazi ono nama neshvatljivo. Ono što je ljudima još uvijek nedostupno, prekriveno velom neznanja, u kontekstu govora o umu, tijelu i njihovom međuo odnosu jest upravo ovo posljednje, način na koji je moguće ujedinjenje dviju u tolikoj mjeri različitih supstancija, svojstava, kao što su um i tijelo u ljudskoj osobi. Ono čemu, između ostaloga, također doprinosi proučavanje duše jest proučavanje prirode, obzirom na viđenje duše kao „principa života“. Kada govorimo o duši potrebno je spomenuti Galenovo razlikovanje između njena tri dijela, tj. sposobnosti: razuma kojeg se smješta u mozak, zatim volju i hrabrost koje se nalaze u srcu, te za kraj žudnju smještenu u jetri te jedni smrtni dio duše koji je pomiješan s tijelom. Pitanja koja se ponovno javljaju jesu ona o mogućnosti i načinu povezivanja tijela i duše kao onog materijalnog s nematerijalnim, a jedan od odgovora koji se na postavljeno pitanje daje jest i onaj da je to moguće posredstvom duha i objašnjenja koja participiraju kako u duši tako i u tijelu. Ono što je o duši i tijelu, te idejama koje o njima imamo kao ljudska bića primijetio Malebranche jest to da nemamo u toj mjeri toliko jasnu ideju o duši, kao što imamo o tijelu. Što je u suprotnosti s već spomenutim Descartesovim stajalištem i viđenjem upravo onog duhovnog u čovjeku kao neupitnog (poznata Descartesova izjava „Mislim dakle jesam.“). Kao što sam već navela, postoje različiti pogledi na čovjekovu sastavljenost, a samim time i na definiranje odnosa između duše i tijela. Na primjer, Guillaume Lamy je duši pristupao s medicinsko materijalističkog stajališta, navodeći da se funkcije duše mogu identificirati s nervnim sistemom kao onim koji prima impulse izvana te time osigurava svjesnost, gdje se ponovno vraćamo na problematičnost povezivanja nečeg suštinski različitog kao što su ono duhovno i tjelesno, odnosno u ovom kontekstu Lamyjevog primjera, o svođenju nečeg duhovnog na ono materijalno, što je, smatram nemoguće i samim time pogrešno. Vidimo da, bez obzira na postojanje brojnih teorija o odnosu uma i tijela, pitanje njihove povezanosti kao suštinski kontradiktornih kategorija i dalje ostaje jedno od najtežih, a ujedno i najzanimljivijih pitanja.

⁶⁶ A. Marchant, *Conjunction of mind, soul and body from plato to the enlightenment*, str. 48.

11. „Placebo efekt“

Govor o placebo efektu potrebno je započeti s pojašnjenjem samog značenja pojma, podrijetla riječi. Placebo efekt označava poboljšanje zdravstvenog stanja osobe koja uzima određenu medicinsku supstancu bez njenog stvarnog posjedovanja aktivnih supstanci korisnih za liječenje određene bolesti ili stanja osobe, odnosno za njeno ozdravljenje. Riječ *placebo* dolazi od latinske riječi *placere* što bismo mogli prevesti kao sintagmu „ja ću zadovoljiti“. Kao primjer koji bismo mogli ubrojiti u kategoriju placebo efekata možemo navesti primjer koji spominje Viktor Frankl u svojoj knjizi naslova *Čovjekovo traganje za smislom*: „*Oni koji su svjesni snažne povezanosti čovjekova duševnog stanja – njegove hrabrosti i nade, odnosno njihova izostanka – i imuniteta njegova tijela, razumjet će da iznenadan gubitak nade i hrabrosti mogu djelovati pogubno. Ono što je u konačnici uzrokovalo smrt mojeg prijatelja bila je činjenica da do očekivanog oslobođenja nije došlo pa je bio jako razočaran. To je iznenada smanjilo otpornost njegova tijela i izložilo ga latentnoj tifusnoj infekciji. Njegova vjera u budućnost i volja za životom paralizirale su se i tijelo mu je postalo žrtvom – i tako je glas iz njegova sna na kraju ipak imao pravo.*“⁶⁷ Ono što možemo zaključiti iz navedenog primjera nije samo neki oblik već spomenutog fenomena placebo efekta, već i autorovo ukazivanje na snažnu međupovezanost, a time i međuovisnost onog inteligibilnog u čovjeku s njegovim tijelom. Primjer koji autor navodi ne možemo uzeti kao klasični primjer placebo efekta koji podrazumijeva uzimanje npr. šećerne tablete i unatoč tome ozdravljenje osobe, već se odnosi na nadu, vjeru, odnosno ona duhovna stanja koja u velikoj mjeri utječu na fizička stanja osobe. Tako je u navedenom primjeru uvjerenje ili bolje reći nada čovjeka koju je zadobio usnuvši točno određen san, da će na točno određeni dan doći „bolje sutra“, odnosno da će doći do završetka rata i njihovog izbavljenja iz logora, a samim time i prestanka njihove patnje kao osoba u cjelini, kako na duhovnoj, tako i na fizičkoj razini, spriječilo njegovo tijelo da se zarazi tifusom ili barem da mu se odupre do određenog stupnja. Kada je došao „usnuli dan oslobođenja“, a do oslobođenja nije došlo, duh je spomenute osobe, odnosno ono inteligibilno u njemu izgubilo i zadnje nade, snagu koja je štitila kako njegov duhovni, tako i onaj tjelesni dio osobe od prepuštanja očaju, bolesti, a u krajnjoj liniji i smrti, odnosno prestanku bivanja osobom, a samim time i umrtvljenju njegovog fizičkog dijela, odnosno tijela. Primjer nam ukazuje na iznimnu snagu duha osobe i ulogu koju isti igra u njenom životu, zbog čega je potrebno da svaka osoba, u što je većoj mjeri moguće osvijesti važnost duhovne izgradnje,

⁶⁷ V. Frankl, *Čovjekovo traganje za smislom*, str. 75.

duhovne moći i utjecaja koji ista ima na njihov tjelesni dio koji će se vrlo vjerojatno upravljati prema onom duhovnom. Uz govor o placebo efektu, odnosno utjecaju i ulozi koju onaj duhovni, inteligibilni dio osobe ima na njen tjelesni dio, možemo govoriti i o uvjetovanosti u kontradiktornom smjeru, obzirom na to da se, kao što smo i na samom početku naveli, radi o među uvjetovanosti. Naime, u slučaju boli, odnosno aktiviranja C vlakna prilikom udarca ili pak u slučaju žena, prilikom menstrualnih bolova, oni uvelike utječu i na mentalna stanja osobe. Osoba koja se nalazi u izloženosti fizičkoj boli, to izravno doprinosi i smanjenju njene pozitivnosti, vedrine, osjećaja zadovoljstva, raspoloženje joj pada te se kod takvih osoba lako mogu izazvati ona negativna duhovna stanja kao što su npr. razdražljivost, ljutnja i sl., a sve zbog osjećaja boli koji izaziva stvarno utjecanje na fizički dio osobe. Idući primjer koji mi pada na pamet jest situacija u kojoj na primjer jedan određen (duži) vremenski period jedemo prevelike količine masne i slatke, u globalu nezdrave hrane, čime dolazi do pogoršanja našeg tjelesnog stanja, naše tijelo pati, zdravlje nam postaje sve slabije, dobivamo na težini, a uslijed svega navedenoga postajemo nezadovoljni sobom, gubimo radost i slična stanja koja su zapravo stanja našeg duha, onog inteligibilnog dijela osobe. Upravo zbog toga smatram, da koliko god bila riječ o međuovisnosti i međudjelovanju onog duhovnog i tjelesnog u osobi, presudnu ulogu ima upravo onaj duhovni dio osobe, koji je uostalom i nadmoćniji. Iako, kada u primjeru navodimo pretjerano konzumiranje nezdrave hrane koja nam u samom trenutku konzumacije prčinja zadovoljstvo, isto kao i pretjerana konzumacija ili nemogućnost kontroliranja potrebe za određenom vrstom pića koje nam prčinja zadovoljstvo ili pak seksualnog zadovoljstva, dotičemo se onog požudnog dijela osobe. Požudni dio osobe kao i njegovo kontroliranje izravno su povezani s voljnim dijelom, odnosno nedostatkom volje u nekoj osobi, koja se smješta upravo u njegov inteligibilni dio i koja upravlja i utječe na veliku većinu naših odluka i djelovanja. „Nije istina da ljudska tehnika ušteđuje rad. Biću promjenjive ljudske tehnike, u suprotnosti s tehnikom vrste, pripada da svako otkriće u sebi sadrži mogućnost i nužnost novih otkrića, da svaka ispunjena želja budi tisuću novih, a svaki trijumf nad prirodom draži na nove još veće pobjede. Nezasitna je duša te grabežljive zvjeri; njezino se htjenje nikada ne može zadovoljiti – to je kletva koja leži na toj vrsti života, ali i veličina njezine sudbine.“⁶⁸ Govoru o volji i požudnom dijelu osobe možemo pridružiti i navedeni citat Oswalda Spenglera u kojem autor navodi nemogućnost zadovoljavanja čovjekove težnje za nečim većim, daljim, novim. Naime, mi smo kao ljudska bića uvijek usmjereni na postizanje određenog cilja, kada postignemo zadani cilj, odmah se usmjeravamo na neki novi, najčešće u određenoj mjeri veći

⁶⁸ O. Spengler, *Čovjek i tehnika*, str. 51.

od onog prethodno zadovoljenog jer je kako to i spomenuti autor navodi „nezasitna duša“ čovjekova. No, obzirom na posjedovanje slobode, a s time i slobode odlučivanja te uz to vježbanja onog voljnog dijela kontroliranjem požudnog dijela, osoba postaje svjesna vlastitih mogućnosti, potreba, ograničenja i u skladu sa spoznatim kontrolira i upravlja svoj požudni dio, voljom utječe na stvaranje ugodnijeg životnog okruženja kako za sebe, tako i za druge, smanjujući sebične porive i usmjeravajući pažnju na druge oko sebe. Upravo u takvim postupcima vidimo snagu i veličinu volje, odnosno onog duhovnog dijela osobe, ali i racionalnosti osobe koja joj omogućuje spomenuto odvagivanje razloga: „... *već se racionalnost sastoji upravo u tome da je osoba u stanju distancirati vlastita nagnuća, potrebe ili interese, pri čemu distanciranje znači da ona njih ne samo vrednuje (valuing), već da ih uvodi u proces odvagivanja razloga za djelovanje i time relativira.*“⁶⁹ Iz svega iznesenog možemo uvidjeti važnost racionalnog prosuđivanja, detaljnog sagledavanja određene situacije te u skladu s time i usmjeravanja volje na sve ono što doprinosi dobrobiti naše osobe, odnosno poticanje pravih aktivnosti i suzbijanje onih štetnih, ali i pozitivnih emocija na ostvarenje što kvalitetnijeg života osobe kao cjeline, u njenom duhovnom i tjelesnom dijelu.

⁶⁹ J.N. Rümelin, *O ljudskoj slobodi*, str. 85.

Zaključak

U proučavanju problematike odnosa uma i tijela, njihovih karakteristika i mogućnosti utjecanja jednoga na drugo, kako uma na tijelo, tako i tijela na um, postoje različite teorije. Teorija koja prihvaća postojanje uma, odnosno onog duhovnog u čovjeku i tijela kao fizičke supstancije/svojstva jest dualizam. Prema dualizmu, čovjek je jedinstvo onog duhovnog i materijalnog. U materijalno ubrajamo našu fizičku konstituciju, sastavljenost organa, protežnost u prostoru, odnosno naše zauzimanje određenog mjesta zahvaljujući određenim fizičkim karakteristikama kao što su težina, visina i slično. Nasuprot tome, čovjek se također sastoji od onog duhovnog u koje se uz osjećaje, misli i druge mentalne, duhovne kategorije ubraja i um kao onaj kojemu se ne mogu pripisati materijalne kvalitete kao što su na primjer protežnost, obojenost, visina, težina, oblik i slično. Obzirom na zalaganje dualističke teorije za očito postojanje kako umnog, tako i tjelesnog dijela u čovjeku, možemo govoriti o njihovom međudjelovanju što je vidljivo i na primjeru fenomena poznatog pod nazivom „placebo efekt“. Pa ako je moguće prevarom natjerati um na samoozdravljenje i ozdravljenje tijela, zasigurno mora postojati mogućnost postizanja istih, ako ne i boljih rezultata svjesnim, namjernim putem. Upravo je to bio i cilj ovog rada: ukazati na mogućnost korištenja otkrića iz područja filozofije uma i psihologije u medicinske svrhe, kao one povezane s čitavim tijelom, te ozdravljenje istog. Usklađivanjem spomenutih otkrića s otkrićima na području neuroznanosti i otkrivanja poveznica u mentalnim sklopovima i stanjima u kojima se pojedinac nalazi prilikom samoozdravljenja, možda je moguće otkriti određene parametre koji će pomoći uospješivanju spomenutog samoozdravljenja, odnosno čovjekove sposobnosti za isto. Jedna od psihoterapijskih metoda kojima se pridonosi čovjekovom ozdravljenju jest i logoterapija koju je kao metodu nadvladavanja neuroze dohvaćanjem smisla vlastitog života razvio Viktor Frankl. Tom se metodom čovjeka potiče na traganje i dohvaćanje smisla vlastitog postojanja kako bi nadvladao teškoće koje ga „guše“. Placebo efekt i logoterapija samo su dva primjera čovjekovog samoozdravljenja, prvi prevarom i bez svijesti o tome, a drugi usmjeravanjem vlastite svijesti na ono što će mu pomoći u ozdravljenju. Dva nam spomenuta primjera ukazuju na ogromnu moć vlastitog duhovnog dijela, voljnog, svjesnog i misaonog dijela osobe. Upravo zbog toga i ovaj rad planiram završiti u duhu povezanosti uma i tijela, u kontekstu njihovog međusobnog djelovanja u svrhu poboljšanja cjeline koja ih oba sadrži, čovjeka.

Literatura

1. Frankl, V. E., *Čovjekovo traganje za smislom*, Planetopija, Zagreb 2010.
2. Gardner, H., Kornhaber, M. L., Wake, W. K., *Inteligencija*, Naklada Slap, Jastrebarsko 1999.
3. Kambaskovic, D. (ur.), *Conjunctions of Mind, Soul and Body from Plato to the Enlightenment*, Springer, Perth 2014.
4. Kutleša, S., *Filozofski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2012.
5. Lagerlund, H. (ur.), *Forming the Mind*, Springer, Kanada 2007.
6. Marot Kiš, D. i Bujan, I., *Tijelo, identitet i diskurs ideologije*, Fluminensia, Rijeka 2008., str. 109 – 123.
7. Mulnix, J. W., *Semantic Externalism, Self-Knowledge, and Slow Switching*, Synthesis Philosophica 2011., str. 375. – 390.
8. Nida-Rümelin, J., *O ljudskoj slobodi*, Naklada Breza, Zagreb 2007.
9. Pieper, J., *Pohvala dokolici*, Verbum, Split 2011.
10. Precht, R. D., *Tko sam ja?*, V.B.Z. izdavaštvo, Zagreb 2011.
11. Riemen, R., *Plemstvo duha: zaboravljeni ideal*, TIM Press, Zagreb 2000.
12. Rowlands, M., *The body in mind*, Cambridge university press, Cambridge 2004.
13. Stich, S. P. i Warfield, T. A., *The Blackwell Guide to Philosophy of Mind*, Blackwell izdavaštvo, 2003.
14. Skansi, S., *Umjetna inteligencija i kompatibilizam: mogućnost postanka slobodnog uma u determiniranom tijelu*, Filozofska istraživanja, Zagreb 2015., str. 407. – 414.
15. Spengler, O., *Čovjek i tehnika: prilog filozofiji života*, Izdavaštvo AGM, Zagreb 2019.

Sažetak

U ovom sam radu odlučila pisati o međudjelovanju uma i tijela, dok je cilj rada, ukratko obratiti pažnju na dualizam kao teoriju u filozofiji uma koja zagovara postojanje kako onog duhovnog, tako onog fizičkog u čovjeku. Samim time ukazati na svojstva i posebnosti uma i tijela, te njihovu međusobnu povezanost i iskorištavanje iste u svrhe poboljšanja kako mentalnog tako i fizičkog stanja osobe. U tom se kontekstu također planiram dotaknuti i fenomena poznatijeg pod nazivom „placebo efekt“, te u skladu s time i mogućnosti povezivanja psihologije i medicine u liječenju, odnosno korištenja filozofije uma u spomenute svrhe. Kako bih došla do potrebnih informacija koristila sam stručnu literaturu orijentiranu na tematiku uma i/ili tijela, s područja filozofije uma, psihologije, te neurologije i znanosti.

Ključne riječi: um, tijelo, međudjelovanje, dualizam, placebo efekt, logoterapija, neuroznanost, samoozdravljenje

Summary

Interaction of mind and body for the purpose of self-healing

In this paper I decided to write about interaction between mind and body, while the aim of work is, briefly pay attention to dualism as theory in philosophy of mind, which states that human is unity of mentality and physical. Also point out properties of mind as well as properties of body, and their connection as well as using that connection to enhance mental and physical persons state. In this context I will say something about „placebo effect“ as phenomenon in which person through her mind effect her body, therefore also about ability of connecting psychology and medicine in healing therapy, or using philosophy of mind in same purposes. To get needed information I used relevant literature about mind and/or body, from field of philosophy of mind, psychology, neurology and science.

Key words: mind, body, their interaction, dualism, placebo effect, logotherapy, neuroscience, self – healing